

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут права та безпеки

Кафедра кримінально-правових дисциплін

Методичні рекомендації

***щодо проведення занять у спеціалізованому навчальному полігоні
«Інтерактивна аудиторія «Кімната дружня до опитування дітей» та
«Впізнання поза візуальним та аудіо спостереженням»***

**Освітня програма «Право» та «Правоохоронна діяльність»
Спеціальність 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»**

Затверджено на засіданні
кафедри кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки
протокол від

2025 рік

Укладачі:

- **Андрій БАБЕНКО**, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки доктор юридичних наук, доцент
- **Ігор ФЕДОРОВ**, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права та безпеки, кандидат юридичних наук;
- **Олег МАТВЄЄВСЬКИЙ**, старший викладач кафедри загально-правових дисциплін інституту права та безпеки

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Микола КОМИССАРОВ** - начальник науково-організаційного відділу Київського інституту Національної гвардії України кандидат юридичних наук, доцент, полковник.
- **Володимир ШАБЛИСТИЙ** – директор ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ доктор юридичних наук, професор.

Методичні рекомендації щодо проведення занять у спеціалізованому навчальному полігоні «Інтерактивна аудиторія «Кімната дружня до опитування дітей» та «Впізнання поза візуальним та аудіо спостереженням». Бабенко А.М., Федоров І.В., Матвеєвський О.В. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ. 2025. 71 с.

Методичні рекомендації розроблені з метою підвищення якості практичної складової освітнього процесу. Методичні рекомендації будуть корисними для науково-педагогічного складу Одеського державного університету внутрішніх справ та практичних працівників Національної поліції України, які проводять заняття з використанням спеціалізованого навчального полігону «Інтерактивна аудиторія «Кімната дружня до опитування дітей» та «Впізнання поза візуальним та аудіо спостереженням»».

Обговорено та схвалено на засіданні кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки (протокол № __ від __.05.2025 року)

Обговорено та схвалено навчально-методичною радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № __ від __.__.2025 року)

А.М. Бабенко
І.В. Федоров
О.В. Матвеєвський

Одеса, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ (РОЛЬОВИХ ІГОР)	6
1.1. Хід проведення рольових ігор	11
1.2. Критерії оцінювання	14
2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПОЛІГОНУ «ІНТЕРАКТИВНА АУДИТОРІЯ «КІМНАТА ДРУЖНЯ ДО ОПИТУВАННЯ ДІТЕЙ» ТА «ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ ТА АУДІО СПОСТЕРЕЖЕННЯМ»	15
2.1. Рольова гра «Впізнання»	15
2.2. Рольова гра «Тактика допиту»	19
2.3. Рольова гра «Тактика обшуку в приміщенні»	28
2.4. Рольова гра «Психологічна підтримка дитини»	31
2.5. Рольова гра «Психологічна підтримка дитини»	51
2.6. Роль залучених осіб під час допиту/опитування дитини та завдання, які вони можуть виконувати	60
2.7. Особливості організації роботи за методикою «Зелена кімната» для ювенальних поліцейських	64
2.8. Рольова гра «Особливості проведення опитування особи в адміністративному провадженні»	66
Використана література	70

ВСТУП

Однією з основних, специфічних та найскладніших видів діяльності правоохоронних органів є повне й швидке виявлення, попередження і розслідування кримінальних правопорушень та викриття винних у злочинній діяльності. Практика боротьби зі злочинністю показує, що розкриття злочинів досягається тільки в умовах якісного проведення слідчих (розшукових) дій (слідчого огляду, слідчого експерименту, допитів, обшуків тощо) та оперативно-розшукових заходів тактично грамотними працівниками органів внутрішніх справ, які вміло використовують сучасні науково-технічні засоби та методи.

При розшуку злочинців, які переховуються від суду й досудового слідства, ухиляються від виконання кримінального покарання, втекли з під варти та місць позбавлення волі або знаходяться у розшуку, виникає необхідність їх встановлення, виявлення та затримання. У практичній діяльності працівники правоохоронних органів нерідко приймають ризиковані рішення щодо затримання злочинців, нерідко озброєних. Неякісна та поверхнева підготовка до проведення цього заходу, незнання, не володіння та ігнорування тактичними рекомендаціями затримання інколи тягнуть настання тяжких наслідків.

Вказане зумовлює необхідність вивчення студентами процесуальних особливостей і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також затримання не тільки в теоретичному аспекті, але й на практиці.

Нерідко огляд приміщень, пов'язаний з затриманням злочинців в обмеженому просторі передбачає попередню підготовку тактичної комбінації.

Формування спеціальних якостей, практичних навичок і пристосування до різноманітних ситуацій можна досягти в ході спеціальних реаліті-тренінгів, які мають базуватися на достатньому рівні підготовки майбутнього професіонала-правоохоронця. Практичному навчанню сприяє проведення рольових ігор, в ході яких здійснюється відпрацювання навичок поведінки. Вищезазначені особливості спонукають педагогічний склад до проведення занять - тренінгів в умовах, максимально наближених до реальної обстановки, на тактико-криміналістичному полігоні.

Разом з тим для удосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю дітей стала нагальною необхідність забезпечення єдиного підходу до допиту/ опитування дітей, незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната». Для опанування навичків роботи з дітьми були розроблені Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» (далі – Методичні рекомендації). Методичні рекомендації, розроблені з урахуванням вказівок Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Методичні рекомендації покликані сприяти розумінню організації та побудови дружнього допиту/ опитування дитини слідчими та ювенальними поліцейськими, що базується на основних принципах правосуддя, дружнього до дитини: участі, забезпечення найкращого інтересу, гідності, недопущення дискримінації, верховенства права

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ (РОЛЬОВИХ ІГОР)

Поняття та призначення тренінгів. Тренінг - це запланований процес, призначений надати або поновити знання та навички і перевірити ставлення до проблеми, ідеї, поведінку з метою їхньої зміни чи оновлення.

Значення тренінгу для навчального процесу у навчальних закладах МВС України полягає в тому, що його проведення допомагатиме студентам уникнути типових помилок, що виникають під час реального несення служби, а саме відсутності узгодженості при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) та процесуальних дій; слабкої психологічної підготовки; порушення прав і законних інтересів громадян; допущення надзвичайних подій, пов'язаних зі зброєю.

Проведення тренінгів прищеплює студентам навички проведення рольових ігор, створює ділові стосунки між курсантами, позитивно впливає на взаємовідносини між викладачами та курсантами. Матеріал, що подається до тренінгу, легко засвоюється та добре запам'ятовується.

Мета і завдання проведення тренінгів. Рольові ігри, що використовуються викладачами під час тренінгів та практичних занять, направлені для відпрацювання вмінь у студентів в проведенні тактичних прийомів при огляді приміщень, затримання злочинців, правопорушників та в проведенні окремих слідчих дій. Всі практичні заняття, тренінги з кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології охоплюються єдиним замислом і являють собою і певній мірі (з окремими елементами умовностей) фрагменти дій, розслідування кримінального провадження по імітованому кримінальному правопорушенні, злочину.

Методи тренінгів визначені відповідно до мети і завдань, поставлених у методичних рекомендаціях. Під час проведення тренінгів застосовуються методи моделювання ситуації щодо постановки увідних завдань та пошуку варіантів їх вирішення. Формально-логічний метод дозволить класифікувати ситуації, що виникають у нетиповій обстановці під час роботи та сприятиме розробці алгоритму дій під час проведення занять з імітацією проведення слідчих

(розшукових) та процесуальних дій. Функціональний та спеціально-юридичний метод дозволить використовувати нормативно правові акти, положення, приписи, у тому числі і відомчі, з питань дій в певних умовах.

Методи активного навчання втілюються за допомогою низки більш конкретизованих прийомів роботи викладача – ігрових вправ, практичних завдань, обговорення проблеми в групах та парах та рольових ігор.

Підготовка до проведення тренінгів містить такі дії:

- визначення цілей заняття, що полягають у підвищенні рівня професійної майстерності студентів;
- розробка тактичного замислу, плану проведення занять, ввідних завдань;
- підготовка викладачів, студентів, матеріально-технічне забезпечення;
- організація місця та часу для проведення тренінгу.

При визначенні навчальних цілей необхідно враховувати зміст навчальних програм, вимог нормативних актів МВС України, які регламентують діяльність ОВС.

Підготовка та керування ходом проведення тренінгу покладається на ведучого викладача, який призначає осіб, котрі виконуватимуть роль злочинців, працівників ОВС, інших учасників.

Перед початком проведення тренінгів (рольових ігор) необхідно дотримуватися таких правил:

- дотримання принципу групової роботи (наявність більш-менш постійної групи кількістю 15 до 20 осіб);
- використання активних та інтерактивних методів роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів, емоцій, думок, знань учасників групи стосовно подій, які відбуваються в групі, планування занять з урахуванням реальної обстановки та завдань;
- послідовні та врівноважені дії в різних умовах;
- розвиток змагання між протилежними сторонами;
- набуття практичних навичок щодо проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, надання студентами першої медичної та психологічної допомоги;

- прийняття обґрунтованих рішень щодо всіх обставин, які витікають з реальної обстановки яка склалася;
- досягнення взаємодії всіх співробітників під час виконання покладених завдань.

Розробка рольової гри.

При розробці рольової гри викладач може як модифікувати вже існуючу рольову гру (яка пропонується у методичних рекомендаціях), так і розробити сценарій зовсім нової гри.

При розробці нової гри необхідно застосовувати системний підхід, що складається із 9 стадій:

Визначення мети (якщо викладач починає заняття без чіткої мети, тоді ані в нього, ані в курсантів не буде чіткого уявлення про бажаний результат).

Аналіз першочергового стану (при розробці рольової гри важливими аспектами є:

- перевірка знань студентів з теми;
- з'ясування їх практичного уявлення щодо пропонованої ситуації;
- знайомство студентів з поняттями та особливостями «рольової гри»;
- з'ясування здатності студентів застосовувати правила надання зворотного зв'язку та виконувати завдання спостерігачів.

Визначення змісту навчання – це визначення змісту рольової гри, який відповідає поставленим завданням.

Визначення функцій рольової гри. Рольова гра виконує три функції:

по-перше, студенти можуть використовувати рольову гру для тренування нового виду поведінки;

по-друге, в ході проведення рольової гри студенти мають можливість практикувати конкретні навички;

по-третє, цей метод дозволяє студентам аналізувати хід проведення відповідних бесід.

Якщо функція полягає у відпрацюванні певного виду поведінки, тоді оцінка повинна бути спрямована на ті труднощі, з якими учасники зіткнулися під час гри.

Якщо ж функція полягає у відпрацюванні нових навичок, тоді увагу при оцінюванні слід приділяти деяким діям гравців.

Вибір між структурованою та неструктурованою рольовою грою.

Неструктурована гра проводиться на основі вкладу учасників. Перевага її полягає в тому, що студенти беруть в ній активну участь. Однак, від викладача вимагається великих зусиль, щоб по ходу гри спрямовувати ситуацію і утримувати спонтанні дії курсантів в рамках гри.

У випадку структурованої гри викладач попередньо розробляє ситуацію і ролі. Перевага такого підходу в тому, що викладач може пов'язати рольову гру з поставленими цілями та завданнями. Недоліком цього підходу є той факт, що курсанти можуть вважати ситуацію далекою від реальності.

Приймаючи рішення про те, який вид рольової гри (структуровану чи неструктуровану) слід вибрати, необхідно отримати відповідь на наступні запитання:

мета рольової гри полягає в обробці нових навичок або в аналізі вже набутих;
чи будуть ситуації в рольовій грі знайомі всім курсантам;
чи мають учасники досвід, який вони зможуть застосувати на практиці;
чи володіють курсанти досвідом участі в рольових іграх.

Якщо на всі запитання отримано позитивну відповідь, то можна зробити вибір на користь неструктурованої гри. Але при обранні такого виду слід завжди мати варіант структурованої гри, щоб за необхідністю можна було б швидко переключитись на інший тип гри.

Обміркування ситуацій. Ситуація повинна відповідати рівню знань і досвіду студентів, крім того, вона повинна бути такою, яку студенти зможуть зіграти.

Створення ролей. Опис ролей повинен відповідати також досвіду та знанням студентів. В загальному, не повинно бути більше 7 ролей для того, щоб гра залишалася керованою як для студентів, так і для викладача. Ролі повинні відповідати наступним критеріям:

- повинні бути впізнаними для студентів;
- повинні давати учасникам можливість поводити себе реалістично в рамках заданої обстановки;

- в опис ролей не слід включати надто багато інструкцій, щоб студенти під час гри не заплуталися;
- в кінці опису ситуації слід вказати, яким чином гра повинна розпочатися;
- можна в інструкцію включити варіанти відповідей учасників (наприклад під час імітації проведення обшуку, слідчого експерименту тощо).

Розробка завдань для спостерігачів. Спостерігач виконує такі функції:

по-перше, вони вимушені уважно слідкувати за грою, і таким чином брати в ній активну участь;

по-друге, спостерігачі також можуть навчатись практичним навичкам в ході гри, результати спостережень беруться до уваги при виставленні оцінок, вони допомагають викладачеві і студентам провести аналіз і визначити, чи були виконані поставлені завдання, чи не були допущені помилки;

по-третє, актори, виходячи із завдань для спостерігачів, знають, які елементи будуть мати значення при оцінюванні.

Складання опису. Опис – це той матеріал, який роздається студентам. В ньому відображуються: загальний опис ситуації (фабула), проблеми, запитання, опис ролей тощо.

Підготовка об'єктів, у яких проводитиметься рольова гра (наприклад, при імітації допиту або впізнання необхідно використовувати сліди, документи та предмети, що характерні для даної категорії справ).

Підготовка техніко-криміналістичних засобів, які застосовуватимуться під час рольової гри.

1.1. Хід проведення рольових ігор.

Вступ до рольової гри:

- роз'яснення порядку, послідовності, часу проведення рольової гри та мети проведення, посилення на теорію та навички, що студенти повинні застосовувати;
- поради щодо дотримання заходів особистої безпеки та використання техніко-криміналістичних засобів;
- викладення інформації щодо критеріїв оцінювання дій студентів під час тренінгу (рольової гри);
- нагадування підстав та порядку застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та процесуальних дій;
- оголошення ввідної до гри та розподіл учасників (акторів, спостерігачів), можна визначити ролі за бажанням студентів.

При цьому викладач повинен запросити акторів до себе і надати їм короткі інструкції і листи з описом ролей, надати їм час на підготовку. В цей час спостерігачам пояснюється, на що їм необхідно звернути увагу. Наприклад, можна запропонувати спостерігачам подумки поставити себе на місце акторів. Можна також попросити їх поспостерігати за конкретними методами ведіння бесіди і за їх впливом.

На цьому етапі також роз'яснюється, які правила надання зворотного зв'язку будуть застосовуватися на стадії оцінки після завершення гри. Зворотній зв'язок повинен бути спрямований на поведінку, а не особисто на акторів (наприклад, не коректно робити зауваження: «Ви все заплутали», в цьому випадку доцільніше зробити таке зауваження: «Ви не дали людині розповісти те, що вона хотіла, оскільки весь час перебивали її»).

Безпосереднє проведення рольової гри:

Після підготовчих дій викладач запитує, чи завершили підготовку актори і чи не залишилося в них запитань. Далі необхідно вказати акторам та спостерігачам їх місця і почати гру.

Під час рольової гри уважно необхідно уважно слідкувати за її ходом,

викладач повинен бути безпосередньо біля ігрового майданчика, щоб актори, за необхідності, змогли звернутися.

Під час виконання вправ обов'язковою є умова щодо професійно-психологічного супроводження студентів. Тренувальний процес повинен будуватися таким чином, щоб знизити випадки психологічного та фізичного травмування. Використання криміналістично-тактичного полігону дозволяє готувати професіонала «переможця», а не пасивну, затиснуту умовностями «жертву». Саме тому вельми необхідним є сприяння розвитку здібностей у студентів, підвищенню їх професіоналізму, працездатності, збереженню здоров'я шляхом ефективного формування мобілізаційно-бойової готовності до дій в різноманітних умовах професійної діяльності.

Викладач може втрутитися, коли актор з тієї чи іншої причини не дотримується тих правил, які він повинен виконувати. Важливо втрутитися негайно, оскільки студент відразу отримує зворотній зв'язок про свою поведінку і має можливість виправити її.

Імітація під час проведення рольових ігор є одним із заходів впливу викладача на хід проведення навчання, формування у студентів уяви щодо характеру дій в умовах максимально наближених до реальних. Імітація повинна бути рухливою, гнучкою, якою можна управляти. Викладач повинен акцентувати увагу, що під час проведення тренінгів (рольових ігор) студенти повинні самостійно приймати рішення. Це спонукає аналізувати обставини, що склалися, проявляти ініціативу.

Закінчити гру необхідно чітко і недвозначно, коли витік час. Викладач дає чіткий знак зупинитися, дякує акторам за їх вклад і старання і просить повернутися всіх на свої місця для обговорення ситуації та отримання оцінки.

Аналіз ходу проведення заняття.

Аналіз виконаних практичних вправ має велику навчально-педагогічну дію. Він дозволяє студентам глибоко осмислити сутність та характер дій, що відбуваються, навчає критично відноситись до своїх дій та усвідомлювати зміст допущених помилок.

Аналіз вправ, виконаних кожним студентом, проводить викладач.

Спираючись на теоретичні положення та практику, викладач може більш детально розкрити питання щодо дій в умовах, що склалися під час практичного відпрацювання дій.

Досить важливими під час аналізу ситуаційних завдань є наведення прикладів щодо передового досвіду органів внутрішніх справ. Аналіз доцільно проводити з обов'язковим наданням слова для доповідей учасникам, що брали участь під час виконання практичних завдань та спостерігачам. Не рекомендується аналізувати виконання дій під час практичного відпрацювання навичок, оскільки перевантаження може сприяти втраті головного.

Важливими під час аналізу завдань є ініціативні правильні рішення і дії. Після завершення загального аналізу тренінгу (рольової гри) викладач здійснює підсумок, де звертає увагу на помилки, що найчастіше допускались під час виконання вправ і акцентує увагу на заходах щодо усунення помилок.

1.2. Критерії оцінювання:

Оцінка «5 (*відмінно*)» виставляється студенту, який вміло застосовує теоретичні знання на практиці, дотримується заходів особистої безпеки, правильно використовує техніко-криміналістичні засоби, здатний здійснювати порівняльний аналіз дій інших, самостійно робити логічні висновки та узагальнення, вміло ухвалювати рішення. Також оцінюється спостережливість, вміння розподілити увагу, вміння спільно працювати у групі, логічне мислення, аргументування, вербальне та невербальне спілкування, емоційне самоволодіння.

Оцінка «4 (*добре*)» виставляється студенту, який задовольняє вимоги, які висуваються до оцінки «5», але припускається деяких несуттєвих помилок та поодиноких недоліків у послідовності дій.

Оцінка «3 (*задовільно*)» виставляється студенту, який припускається деяких помилок у виконанні дій, виявляє утруднення, не зовсім послідовно і невпевнено здійснює дії, практичні навички та вміння мають поверхневий характер, потребують подальшого напрацювання та закріплення.

Оцінка «2 (*погано*)» - практичні навички та вміння сформовані недостатньо, не в повній мірі дотримуються правила особистої безпеки, більшість навчальних завдань виконано не в повному обсязі, багато з виконаних завдань містять істотні помилки, які потребують подальшого усунення.

Оцінка «1(*незадовільно*)» - студент не готовий до заняття, не знає програмного матеріалу, не дотримується заходів особистої безпеки, з труднощами виконує завдання, допускає змістовні помилки, не володіє відповідними вміннями і навичками, необхідними для розв'язання професійних завдань, виявлено повне нерозуміння мети заняття або відмова від участі.

Оцінка «0» - відсутність на занятті.

2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПОЛІГОНУ «ІНТЕРАКТИВНА АУДИТОРІЯ «КІМНАТА ДРУЖНЯ ДО ОПИТУВАННЯ ДІТЕЙ» ТА «ВПІЗНАННЯ ПОЗА ВІЗУАЛЬНИМ ТА АУДІО СПОСТЕРЕЖЕННЯМ»

2.1 Рольова гра «Впізнання»

Мета: з'ясувати цілі, види, правові підстави та тактичні умови пред'явлення для впізнання, а також набути практичного навичка по фіксації ходу і результатів цієї слідчої дії в протоколі.

Матеріальне оснащення:

- 1) Криміналістика: Конспект лекцій;
- 2) бланк протоколу пред'явлення для впізнання.
- 3) статистки, предмети, фотозображення тварин.

Завдання до практичних занять

1. За фабулою, яку запропонує викладач, скласти письмовий план пред'явлення для впізнання особи, речі, тварини за фотозображеннями, особи за голосом, двостороннього впізнання.

2. Поділитися на 5 груп.

3. Підготуватися до проведення пред'явлення для впізнання за наступними етапами:

1). Провести підготовку до допиту особи що впізнає:

- визначити умови встановлення психологічного контакту з допитуваним;
- встановити відношення допитуваного до потерпілого і підозрюваного;
- встановити інші, необхідні для правдивого допиту обставини.

2). Провести допит особи, що впізнає шляхом:

- стимулювання вільної розповіді допитуваного;
- формулювання необхідних для правильного впізнання питань;
- з'ясування умов і видів впізнання, які зручні особі що впізнає.

Скласти протокол допиту.

4. Провести рольову гру з пред'явлення для впізнання.

5. Перебіг і результати навчального пред'явлення для впізнання обговорити в групі. Результати слідчої дії зафіксувати в протоколі пред'явлення для впізнання та додатку до протоколу у вигляді фото таблиці впізнання.

Протокол впізнання повинен складатися з трьох основних частин: вступної, описової, заключної. У вступній частині зазначаються такі відомості:

- 1). Час і місце складання протоколу;
- 2) Інформація про учасників огляду: понятих, слідчого, фахівця-криміналіста та інших;
- 3) Підстава для проведення впізнання, процесуальне обґрунтування впізнання, відмітка про роз'яснення учасникам впізнання їх прав і обов'язків;
- 4) Відомості про особу, що впізнає або дані про пропонувані об'єктах.
- 5) Час початку і закінчення слідчої дії, умови його проведення.

Описова частина має містити відомості:

- 1) Як було організовано пред'явлення для впізнання і в якому порядку воно відбувалося (на якому місці знаходився об'єкт серед впізнаваних в групі);
- 2) Які питання були поставлені особі, що впізнає;
- 3) Показання особи, що впізнає про впізнання об'єкта.

Заключна частина протоколу повинна містити:

- 1) Додаткові способи фіксації слідчої дії;
- 2) Умови застосування фотозйомки та відеозапису;
- 3) Зауваження понятих та інших учасників впізнання, щодо проведених слідчим дій або відмітка про відсутність таких зауважень;
- 4) Підписи слідчого і всіх осіб беруть участь у впізнанні.

6. *Фабула заняття:* «При проведенні огляду місця події був опитаний свідок, який дав:

- докладний опис зовнішності одного з можливих безпосередніх учасників події;
- вказав, що самого злочинця він не запам'ятав але в подробицях дав опис взуття, яке було на злочинці, тому що той наносив свідку удари ногами, коли він лежав на землі;
- бачив постійно поряд зі злочинцем собаку породи англійський кокер-спанієль і добре її запам'ятав;

- докладний опис голосу людини, що катувала людей у катівні і вигукувала слова: «Ти все мені розкажеш, скотиняка!»;
- докладний опис зовнішності одного з можливих безпосередніх учасників події. Але підозрюваний стверджує, що ця людина можливо допомагала йому у злочинній діяльності і також бажає її впізнати.

Рекомендації що до набуття практичних навичок при виконанні завдань.

Елементами підготовки до пред'явлення для впізнання є:

- попередній допит особи, що впізнає, при якому слідчий зобов'язаний з'ясувати для себе наступне: встановити психологічний контакт з допитуваним, встановити відношення свідка до потерпілого і обвинуваченого, дізнатися, чи зацікавлений свідок у результаті розслідування, залучався свідок раніше до кримінальної відповідальності, які має характеристики на роботі, вислухати вільну розповідь про подію і окремих його фактах, задати питання, в результаті яких отримати точне і всеосяжне описання людини або об'єкта (зріст, вага, хода, особливі прикмети та помітні ознаки, стать, вік, національність, колір, форма і розміри волосся, очей, обличчя, інших частин голови та ін. - для людини, рід, вид, призначення, властивості, колір, форма, ступінь зношеності і ін. - для предметів). Допитуваний повинен повідомити, коли, де, за яких обставин і яким чином спостерігав об'єкт, в якому ступені могли вплинути на сприйняття об'єкта обставини і навколишнє оточення, суб'єктивний стан допитуваного. Чи зможе допитуваний впізнати об'єкт і чи не має він будь-яких дефектів органів почуттів або психіки, які могли б ускладнити сприйняття. Показання слід записати дослівно і по можливості максимально точно;
- підбір об'єктів для впізнання, за результатами якого об'єкти повинні бути максимально подібними, а саме живі особи повинні мати схожість за статтю, віком, статури, національності, кольору волосся і очей, одязі та ін.; предмети повинні бути однорідними по групі, кольором, розміром, формою, моделі, і ін.
- вибір умов для впізнання передбачає створення сприятливих умов для сприйняття об'єкта в даний момент, схожість умов і обстановки впізнання з тими умовами в яких об'єкт спостерігався, відповідне освітлення, необмежений час для впізнання. На даній стадії слідчому може допомогти судовий медик,

психолог, криміналіст.

2.2. Рольова гра «Тактика допиту»

Провести допит слідчим з дотриманням процесуальних умов цієї слідчої дії. При проведенні допиту слід враховувати, що цей захід з моменту початку вимагає:

- Визначити ситуацію допиту.
- Визначити тактичні прийоми допиту виходячи з ситуації.

Скласти протокол допиту.

ДОДАТОК:

Протокол допиту складається з трьох частин: вступної, описової та заключної. *У вступній частині зазначається:*

- 1) коли, де, ким, на якій підставі проводиться допит;
- 2) у кого і в присутності яких осіб проводиться обшук;
- 3) що перед обшуком слідчий запропонував добровільно видати предмети або документи і яка на це була відповідь.

В описовій частині містяться відомості про:

- 1) об'єкти пошуку, умови їх зберігання і способи маскування;
- 2) схованках, виявлених в приміщенні з докладним описом їх конструкції, розмірів, місцезнаходження, способів приховування;
- 3) загальних і приватних ознаках виявлених предметів, з метою їх характеристики та індивідуалізації;
- 4) про місце і обставини виявлення предметів пошуку (на увазі, відкрито або в спеціальних схованках, інших суб'єктивно недоступних місцях).

У заключній частині протоколу зазначається:

- 1) які предмети вилучені;
- 2) як вони упаковані та опечатані;
- 3) кому і що було передано на відповідальне зберігання;
- 4) наявність або відсутність заяв і зауважень присутніх;
- 5) повідомлення і підпис про те, що другий примірник протоколу, а також другий примірник опису вилучених предметів і цінностей вручений особі, у якої проведено обшук або його представнику;
- 6) вказівка на наявність додаткових способів фіксації і їх умови;

7) підписи учасників слідчої дії.

Завдання до практичних занять

1. За фавбулоу, яку запропонує викладач, скласти письмовий план допиту потерплого, свідка. Підготуватися до проведення допиту на занятті (зі складанням протоколу допиту). План допиту доповісти на початку заняття.

Фавбули справи:

«24 лютого 2025 р. при звільненні від «рашистів» селища М. військовослужбовцями збройних сил України поблизу крайньої хати цього селища було виявлено незаконне поховання невідомих осіб. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів селища в місці поховання вони декілька разів бачили осіб, одягнугтих у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався. Крім того вони декілька разів чули голосні вигукування та постріли з автоматичної вогнепальної зброї».

Фавбула повідомлення №2.

«24 лютого 2025 р. в результаті ракетного удару в місті О. постраждав об'єкт цивільної інфраструктури. При вибуху ракети зруйнований будинок та вбита одна цивільна особа – охоронець об'єкту. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів найближчих будинків стало відомо, що охоронець підприємства «М» вийшовши перевірити причину шуму біля під'їзду підприємства виявив, що метрах в 10 на прилеглий до будинку галявині знаходиться людина. Коли він почав рухатися в напрямку людини впала ракета і стався вибух. Також очевидці події бачили світло ліхтаря, що було повернуто до гори».

Фавбула повідомлення №3.

«24 лютого 2025 р. цивільні особи евакуювалися з міста А. на цивільному автомобілі марки «.....». При русі автомобілю по трасі «А.-О.» стався підрив цього автомобілю в результаті спрацювання бойового фугасу, що був закладений

біля дороги. Пасажири автомобілю загинули на місці. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

Зі слів свідків, поблизу місця вибуху декілька разів бачили осіб, одягнутих у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався. Крім того вони декілька разів чули постріли з автоматичної вогнепальної зброї».

Фабула повідомлення №4.

«24 лютого 2025 р. стався напад на цивільну вантажну автівку військовослужбовцями, що були одягнуті у форму російських військових. Спочатку вони зупинили автомобіль, кинувши під колеса протитанкову мину, що не спрацювала, а потім почали стріляти з автоматичної зброї по водію та корпусу автомобіля. Водій автомобілю загинув на місці події.

Данна інформація, була отримана від місцевих жителів, що стали очевидцями події. Вищевказаних осіб, одягнутих у форму російських військовослужбовців, вони бачили кілька разів і один з них їм запам'ятався. Крім того вони чули голосні вигукування та постріли з автоматичної вогнепальної зброї. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку».

Фабула повідомлення №5.

«24 лютого 2025 р. при звільненні від «рашистів» селища М. військовослужбовцями збройних сил України в крайній хаті цього селища була виявлена злочинна катівня в якій катували невідомих осіб. Що найменш одного загиблого військові знайшли у приміщенні. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів селища в цьому будинку перебували особи, одягнуті у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався. До цього будинку декілька разів приводили людей, одягнутих у цивільний одяг. З будинку також чотири рази виносили поліетиленові величезні мішки чорного кольору. Крім того жителі декілька разів чули голосні вигукування про допомогу та постріли з автоматичної вогнепальної зброї».

2. Провести рольову гру з допиту підозрюваного та одночасного допиту двох раніше допитаних осіб (потерпілого/свідка та підозрюваного). Перебіг і результати навчальних допитів обговорити в групі. Результати проведених допитів зафіксувати в протоколах.

Фабули справи:

Фабула повідомлення №1.

«__ ____ 202_ р. при звільненні від «рашистів» селища М. військовослужбовцями збройних сил України поблизу крайньої хати цього селища було виявлено незаконне поховання невідомих осіб. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів селища в місці поховання вони декілька разів бачили осіб, одягнутих у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався тому, що схопив місцеву жительку та заставив її копати яму, а потім наніс їй багаточисельні удари ногами. Крім того вони декілька разів чули голосні вигукування та постріли з автоматичної вогнепальної зброї.

Під час огляду місця події були зібрані речові докази, а саме: сліди пальців рук невідомих осіб, об'ємний слід низу взуття, кулі та гільзи, шматок паперу з рукописним текстом, сліди крові, інші докази.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку. При особистому обшуку та обшуку будинку було вилучено пару взуття, частину листа паперу з рукописним текстом, одяг зі слідами крові, заборонені для загального використання предмети та речовини, гроші, документи інших осіб.

Проведенням низки судових експертиз встановлено, що сліди пальців рук з місця події належать підозрюваному, слід низу взуття збігається з низом взуття,

вилученого в будинку, сліди крові належать потерпілим, вилучені фрагменти документу раніше складали єдине ціле і написані (підписані) потерпілими, гільзи та кулі відстріляні з вогнепальної зброї, вилученої у підозрюваного».

Фабула повідомлення №2.

«__ 202_ р. в результаті ракетного удару в місті О. постраждав об'єкт цивільної інфраструктури. При вибуху ракети зруйнований будинок та вбита одна цивільна особа – охоронець об'єкту. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів найближчих будинків стало відомо, що охоронець підприємства «М» вийшовши перевірити причину шуму біля під'їзду підприємства виявив, що метрах в 10 на прилеглій до будинку галявині знаходиться людина. Коли він почав рухатися в напрямку людини впала ракета і стався вибух. Також очевидці події бачили світло ліхтаря, що було повернуто до гори. Один зі свідків запам'ятав цю особу і дав докладний її опис.

Під час огляду місця події були зібрані речові докази, а саме: сліди пальців рук невідомих осіб, об'ємний слід низу взуття, кулі та гільзи, шматок паперу з рукописним текстом, сліди крові, інші докази.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку.

При особистому обшуку та обшуку будинку було вилучено пару взуття, частину листа паперу з рукописним текстом, одяг зі слідами крові, заборонені для загального використання предмети та речовини, гроші, документи інших осіб.

Проведенням низки судових експертиз встановлено, що сліди пальців рук з місця події належать підозрюваному, слід низу взуття збігається з низом взуття,

вилученого в будинку, сліди крові належать потерпілим, вилучені фрагменти документу раніше складали єдине ціле і написані (підписані) потерпілими, гільзи та кулі відстріляні з вогнепальної зброї, вилученої у підозрюваного».

Фабула повідомлення №3.

««__ ____ 202_ р. цивільні особи евакуювалися з міста А. на цивільному автомобілі марки «.....». При русі автомобілю по трасі «А.-О.» стався підри́в цього автомобілю в результаті спрацювання бойового фугасу, що був закладений біля дороги. Пасажири автомобілю загинули на місці. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

Зі слів свідків, поблизу місця вибуху декілька разів бачили осіб, одягнутих у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався, тому що був разом з собакою породи кокер-спанієль рудої масті, яку звав «Шарік». Крім того вони декілька разів чули постріли з автоматичної вогнепальної зброї.

Під час огляду місця події були зібрані речові докази, а саме: сліди пальців рук невідомих осіб, об'ємний слід низу взуття, кулі та гільзи, шматок паперу з рукописним текстом, сліди крові, інші докази.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку.

При особистому обшуку та обшуку будинку було вилучено пару взуття, частину листа паперу з рукописним текстом, одяг зі слідами крові, заборонені для загального використання предмети та речовини, гроші, документи інших осіб.

Проведенням низки судових експертиз встановлено, що сліди пальців рук з місця події належать підозрюваному, слід низу взуття збігається з низом взуття, вилученого в будинку, сліди крові належать потерпілим, вилучені фрагменти

документу раніше складали єдине ціле і написані (підписані) потерпілими, гільзи та кулі відстріляні з вогнепальної зброї, вилученої у підозрюваного».

Фабула повідомлення №4.

««__ ____ 202__ р. стався напад на цивільну вантажну автівку військовослужбовцями, що були одягнуті у форму російських військових. Спочатку вони зупинили автомобіль, кинувши під колеса протитанкову мину, що не спрацювала, а потім почали стріляти з автоматичної зброї по водію та корпусу автомобіля. Водій автомобілю загинув на місці події.

Данна інформація, була отримана від місцевих жителів, що стали очевидцями події. Вищевказаних осіб, одягнутих у форму російських військовослужбовців, вони бачили кілька разів і один з них їм запам'ятався, що дозволило скласти докладний опис зовнішності одного з можливих безпосередніх учасників події. Крім того вони чули голосні вигукування та постріли з автоматичної вогнепальної зброї. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

Під час огляду місця події були зібрані речові докази, а саме: сліди пальців рук невідомих осіб, об'ємний слід низу взуття, кулі та гільзи, шматок паперу з рукописним текстом, сліди крові, інші докази.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку.

При особистому обшуку та обшуку будинку було вилучено пару взуття, частину листа паперу з рукописним текстом, одяг зі слідами крові, заборонені для загального використання предмети та речовини, гроші, документи інших осіб.

Проведенням низки судових експертиз встановлено, що сліди пальців рук з

місця події належать підозрюваному, слід низу взуття збігається з низом взуття, вилученого в будинку, сліди крові належать потерпілим, вилучені фрагменти документу раніше складали єдине ціле і написані (підписані) потерпілими, гільзи та кулі відстріляні з вогнепальної зброї, вилученої у підозрюваного».

Фабула повідомлення №5.

««__ ____ 202_ р. при звільненні від «рашистів» селища М. військовослужбовцями збройних сил України в крайній хаті цього селища була виявлена злочинна катівня в який катували невідомих осіб. Що найменш одного загиблого військові знайшли у приміщенні. Про подію було повідомлено правоохоронні органи України близько 09 години ранку.

З інформації, яка була отримана від жителів селища в цьому будинку перебували особи, одягнуті у форму російських військовослужбовців, один з яких їм запам'ятався за голосом, тому що катуючи людей у катівні і вигукувала слова: «Ти все мені розкажеш, скотиняка!». До цього будинку декілька разів приводили людей, одягнутих у цивільний одяг. З будинку також чотири рази виносили поліетиленові величезні мішки чорного кольору. Крім того жителі декілька разів чули голосні вигуккування про допомогу та постріли з автоматичної вогнепальної зброї.

Під час огляду місця події були зібрані речові докази, а саме: сліди пальців рук невідомих осіб, об'ємний слід низу взуття, кулі та гільзи, шматок паперу з рукописним текстом, сліди крові, інші докази.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку.

При особистому обшуку та обшуку будинку було вилучено пару взуття, частину листа паперу з рукописним текстом, одяг зі слідами крові, заборонені

для загального використання предмети та речовини, гроші, документи інших осіб.

Проведенням низки судових експертиз встановлено, що сліди пальців рук з місця події належать підозрюваному, слід низу взуття збігається з низом взуття, вилученого в будинку, сліди крові належать потерпілим, вилучені фрагменти документу раніше складали єдине ціле і написані (підписані) потерпілими, гільзи та кулі відстріляні з вогнепальної зброї, вилученої у підозрюваного».

2.3. Рольова гра «Тактика обшуку в приміщенні»

Мета: з'ясувати цілі, види, правові підстави та тактичні умови проведення обшуку і виїмки, а також набути практичних навичок по фіксації ходу і результатів одного з цих слідчих дій, в протоколі.

План заняття:

1. Набуття практичних навичок при виконанні завдань.

Матеріальне оснащення:

- 1) Криміналістика: конспект лекцій;
- 2) криміналістична валіза;
- 3) місце обшуку (аудиторія, де проводиться практичне заняття або інше, заздалегідь підготовлене для виробництва даної слідчої дії місце);
- 4) бланк протоколу обшуку (виїмки);
- 5) різноманітні об'єкти, що будуть виявлені і вилучені при проведенні обшуку.

Студенти працюють у складі створених слідчо-оперативних груп, розподіляючи ролі суб'єктів розслідування самостійно.

2. Набуття практичних навичок при виконанні завдань.

При проведенні контрнаступу за напрямком було затримано декілька російських військовослужбовців. За зібраними оперативно-розшуковими даними, вбивства цивільних осіб могли бути скоєні російським військовим Сидоровим Віктором Митрофановичем, який знаходиться серед полонених. При затриманні при ньому були: бойова вогнепальна зброя, документи, що посвідчують особу та пакет з особистими речами. Під час затримання військові проживали у захопленому будинку, який складався з 1 кімнати, кухні, коридору і санвузла. Два вікна будинку виходять у двір і одне - на вулицю.

2.1. Підготуйте клопотання про проведення обшуку:

Клопотання про проведення обшуку повинно містити наступні відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням;
- 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України, а доступ до осіб, яких планується відшукати, - за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України.

При складанні клопотання про проведення обшуку студенти зобов'язані провести огляд речових доказів і слідів, вилучених при проведенні заняття з тактики огляду місця події. При цьому групою уточняється перелік, типові групи, класифікація, зовнішній вигляд, форма і розміри об'єктів пошуку, а також можливі способи їх зберігання.

2.2. Складіть план огляду об'єкта обшуку, визначивши першочергові ділянки огляду та наступні, точку початку і закінчення слідчої дії. На цьому етапі слід враховувати основні тактичні прийоми підготовки до обшуку:

- оперативно-розшукові заходи, що повинні передувати обшуку;
- заходи щодо прийняття рішення про проведення обшуку (наприклад: розшукові таблиці чи замальовки слідів чи ознак тих предметів, які слід відшукати);
- встановлення того, що необхідно шукати при проведенні обшуку;
- склад слідчо-оперативної групи для участі в обшуку і підбір понять.

2.3. Провести особистий обшук людини та обшук у приміщенні підозрюваного з дотриманням процесуальних умов цієї слідчої дії. При проведенні обшуку слід враховувати, що цей захід з моменту прибуття на місце

обшуку вимагає:

- Визначити ситуацію обшуку (обшук проводиться в присутності обшукуваної особи або у відсутності обшукуваної особи; обшук проходить при добровільній видачі шуканого, при відмові від добровільної видачі шуканого; обшук проходить при активній протидії слідчому дії, при нейтральній поведінці обшукуваного або при наданні допомоги обшукуваною особою, шукані предмети зберігаються без маскування, видозмінені або приховані в тайниках).
- Визначити тактичні прийоми обшуку виходячи з ситуації (стимулювання спілкування шляхом роз'яснення мети обшуку, постановки нейтральних питань, залучення обшукуваного в діяльність слідчого, словесної розвідки; пошук об'єктів, що зберігаються без маскування шляхом аналізу обстановки в приміщенні, огляду і аналізу виявлених предметів, зіставлення виявленого з описом шуканого; пошук об'єктів в недоступних місцях шляхом аналізу ознак шуканого об'єкта, зіставлення параметрів об'єкта з різними предметами, орієнтування на професійні якості підозрюваного, аналізу негативних факторів на окремих ділянках приміщення (нова штукатурка в давно не ремонтваному будинку).

2.4. Скласти протокол обшуку. Протокол обшуку складається з трьох частин: вступної, описової та заключної.

2.4. Рольова гра «Психологічна підтримка дитини»

Методика «Зелена кімната» може застосовуватись слідчими та ювенальними поліцейськими для проведення інтерв'ювання (допиту/опитування) дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини.

Метою методики «Зелена кімната» є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації її психіки.

Ключовими завданнями використання методики «Зелена кімната» поліцейськими є:

встановлення взаємодії з дитиною з урахуванням її вікових та психологічних особливостей, сприяння відкритому спілкуванню з нею;
отримання достовірних показань дитини в умовах, дружніх до дитини, та з дотриманням принципів правосуддя, дружнього до дитини;
мінімізація та недопущення повторної травматизації дитини, блокування гострих стресових реакцій, що можуть виникнути під час її допиту;
сприяння у отриманні доказу у справі та прийняття справедливого рішення, що відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Робота за методикою «Зелена кімната» можлива з дитиною будь-якого процесуального статусу, у тому числі під час опитування дитини ювенальним поліцейським, допиті дитини слідчим чи слідчим суддею.

Важливими умовами ефективності методики «Зелена кімната» є:
проведення допиту/опитування дитини із дотриманням «формули ефективної взаємодії з дитиною»: «безпечне місце» + «безпечний дорослий» = «дитина у безпеці»;
проведення допиту/опитування дитини відповідно до рекомендованих фаз (етапів проведення допиту/опитування).

Формула ефективної взаємодії з дитиною

«Формула ефективної взаємодії з дитиною» має такі складові: «безпечне місце», «безпечний дорослий», «дитина у безпеці»:

Важливо розуміти кожен складову зазначеної «формули» з позиції їх розуміння

дитиною.

«Безпечне місце» – це місце, що...

- є прогнозованим для дитини (дитина отримала повну інформацію про те, де вона буде перебувати, що з нею буде відбуватись, які права вона має, який приблизний час займе допит/опитування, хто буде присутній під час допиту/опитування та яка роль присутніх осіб);
 - також дитина розуміє, що відбудеться з нею після допиту/опитування (важливо надати дитині повну інформацію про весь процес допиту з метою формування у неї відчуття того, що вона може контролювати те, що відбуватиметься з нею у момент її допиту/опитування);
 - відчуття контролю над власним життям мінімізує стрес, посилює відчуття безпеки та активізує ту частину мозку дитини, яка відповідає за відтворення у пам'яті подій, які відбулися);
 - унеможлиблює насильство над дитиною (виключення криків, погроз, примушування, маніпуляцій);
 - є безпечним для фізичного стану дитини (не холодно, не жарко, комфортне освітлення, дружня атмосфера, небагато сторонніх людей, предметів, ін.);
- максимально підготовлене для взаємодії з дитиною (меблі відповідно до її віку, олівці, папір, іграшки тощо).

«Безпечний дорослий» – це дорослий, який...

- знає і враховує вікові та індивідуальні особливості дитини, її психологічний стан під час проведення допиту/опитування;
 - взаємодіє з дитиною «на одному рівні», у тому числі фізично, опускаючись на рівень очей дитини, а не спілкуючись з нею поглядом зверху;
- уміє розпізнавати потреби дитини та здатний базово задовольнити їх у момент проведення допиту/опитування;
- забезпечує захист прав та інтересів дитини;
 - ставиться доброзичливо до дитини та проявляє емпатію.

Емпатія полягає у розумінні почуттів дитини з подальшою допомогою їй у тому, аби впоратися з тривогою та страхом, пов'язаними із раніше пережитим негативним досвідом, про який вона розповідає, а також зі стресом та

негативними почуттями, викликаними самою ситуацією допиту/опитування.

Складові емпатії:

- розуміння того, що відчуває дитина під час розповіді про випадок насильства або про іншу стресову ситуацію розуміння емоції, з якою дитина подає важливу для неї інформацію;

- розуміння потреб дитини

«Дитина у безпеці» означає, що дитина...

- відчуває себе захищеною та фізично перебуває у стані спокою;

- має контроль над власним життям (розуміє, де вона, що відбуватиметься, до кого вона може звернутися по допомогу, попросити про паузу (вийти у туалет або попити води));

- може управляти власними емоціями та безпечно відтворювати події, що відбувалися з нею раніше;

- має поруч уважного та турботливого дорослого (законного представника, психолога, представника служби у справах дітей, адвоката);

- убезпечена від об'єктивних та суб'єктивних загроз.

Коли дитина відчуває себе у безпеці, знижується рівень її тривоги та «вмикається» центр мозку – лоб-ні долі, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Слідчий та ювенальний поліцейський, проводячи опитування або допит дитини, мають враховувати складові зазначеної «формули» під час організації відповідної дії за участі дитини.

Фази (етапи) допиту дитини

Допит/опитування дитини ювенальним поліцейським або слідчим варто проводити відповідно до ви-значених фаз (етапів), кожен з яких виконує певну функцію. Пропонуються такі фази (етапи) допиту/опитування: попередня, вступна, фаза вільної розповіді, фаза детальних запитань, заключна фаза (рисунок).

Попередня фаза

Ця фаза охоплює дії, які передують контакту з дитиною. Вона полягає у максимальному (за можливості) вивченні інформації про дитину, зокрема

особливості її пізнавального, соціального та емоційного розвитку, найближчого оточення і сім'ї. У разі проведення допиту/опитування відповідна інформація має бути максимально зібрана слідчим. Знання сильних і слабких сторін дитини збільшить ефективність встановленого з нею контакту, дозволить уникнути недоречних і небезпечних запитань.

Окрім цього, під час попередньої фази слід остаточно визначитись, хто братиме участь у допиті/опитуванні і хто виконуватиме в ньому провідну роль (безпосереднє інтерв'ювання дитини). Важливо, щоб особа, яка буде інтерв'ювати дитину, пройшла відповідне навчання та мала належну підготовку. Важливо, щоб цю функцію міг забезпечити психолог, залучений ювенальним поліцейським або слідчим.

Слід також перевірити, чи підготовлене належним чином приміщення, де відбуватиметься допит/опитування дитини, чи справний пристрій, якій буде використано для аудіо- та відеофіксації допиту/опитування.

В разі допиту дитини важливо якнайточніше запланувати найважливіші теми та запитання до обговорення з дитиною. Варто зібрати питання від інших учасників кримінального провадження, щоб провести допит дитини один раз з урахуванням інтересів усіх дотичних фахівців: слідчого, прокурора, потерпілого, підозрюваного та захисту (якщо такі є на момент проведення допиту). Важливо забезпечити якомога меншу кількість допитів дитини. Повторні допити мають бути у виключних випадках.

Важливим є питання *вибору часу та частини дня* проведення допиту/опитування дитини. Допит дитини молодшого дошкільного та шкільного віку слід планувати з урахуванням розкладу дня дитини, вибираючи період оптимальної активності. Розповідь про події, часто незрозумілі і травматичні, вимагають від дитини значних зусиль, емоційної та пізнавальної мобілізації. З огляду на це варто уникати проведення допиту/опитування у пообіддя, під час денного сну/відпочинку або хвороби дитини. Обираючи час для допиту/опитування дітей старшого віку, варто подбати про те, щоб години допиту не збігались з іншими важливими заняттями дитини. Якщо не дотримуватись цих рекомендацій, можна очікувати зниження активності дитини

у співпраці та її мотивації до надання показань.

Планування дати проведення допиту має відбуватись індивідуально, відповідно до конкретної ситуації та з усвідомленням значення цього рішення для збирання та оцінки доказів у справі. Тривалість проведення допиту дитини чітко визначена чинним КПК України та не може продовжуватись без перерви понад годину, а загалом – понад дві години на день.

Однак тривалість допиту/опитування повинна визначатися з урахуванням можливостей дитини: чим молодшою є вона, тим швидше втомлюється, тим легше вплинути на її пізнавальні процеси. У такому випадку дитина гірше зосереджує увагу й слабше мобілізує пам'ять. Втома може також спричинити збільшену податливість до навіювання та схильність до випадкових і непередбачених відповідей, аби якомога швидше завершити обтяжливу роботу. Отже варто під час проведення допиту/опитування спостерігати за дитиною та реагувати на сигнали, що свідчать про її втому.

Важливо! Концентрація уваги дітей залежить від багатьох факторів: індивідуальні особливості і розвиток дитини; психоемоційний стан на момент виконання якогось завдання та умови, в яких дитина його виконує, формат завдання та час, коли воно проводиться; психоемоційний стан та комунікативні навички дорослого, який взаємодіє з дитиною.

Плануючи допит/опитування дитини, слід подбати про те, щоб вона не чекала надто довго своєї участі. Очікування допиту/опитування є обтяжливим, спричиняє втому та занепокоєння. Дослідження переконують, що довге очікування, а потім поспіх під час допиту/опитування негативно впливають на зміст і подання свідчень.

Так само важливо визначитися, хто ще братиме участь у допиті/опитуванні дитини та яка роль цих осіб (детальніше у розділі IV).

Отож, під час попередньої фази слідчий або ювенальний поліцейський має забезпечити таке:

- зібрати максимально повну інформацію про дитину, що допоможе встановити контакт із нею, налагодити взаємодію та провести ефективно допит/опитування в цілому;

- підготувати запитання до дитини, максимально повно зібравши їх від усіх учасників провадження – слідчого, прокурора, адвоката дитини, сторони захисту (за можливості);
 - залучити дитячого психолога, який має вивчити питання, що цікавлять усіх учасників провадження, та трансформувати їх форми, які будуть зрозумілими дитині відповідного віку;
 - підготувати місце проведення допиту/опитування дитини, яке має відповідати критеріям «безпечне місце»;
 - ретельно визначити час та частину дня для проведення допиту/опитування дитини з урахуванням її вікових особливостей та потреб;
- перевірити техніку, яка буде використовуватись для фіксації (аудіо/відео) допиту дитини;
- підготувати допоміжні засоби, які можуть бути використані під час допиту/опитування: папір, олівці, анатомічні іграшки тощо;
 - забезпечити відсутність сторонніх осіб під час допиту/опитування дитини задля уникнення відчуття небезпеки, за якого дитина не зможе дати повних показань;
 - якщо допит/опитування дитини відбувається не у спеціалізованому приміщенні, подбати про те, щоб ніщо не заважало його проведенню (попросити колег не турбувати під час допиту/опитування, розмістити на дверях відповідну табличку).

Вступна фаза

Під час цієї фази відбувається безпосереднє знайомство з дитиною, пояснення їй мети зустрічі та ролі осіб, які проводять допит/опитування, та присутніх під час допиту/опитування. Важливою складовою фази є встановлення контакту з дитиною. На цьому етапі особи, які залучені до проведення допиту/опитування, мають відповідати критеріям «безпечного дорослого». У першу чергу «безпечним дорослим» для дитини має бути ювенальний поліцейський та слідчий.

У випадку допиту/опитування дитини, яка потерпіла від злочину чи була його свідком, слідчий/ювенальний поліцейський повинен роз'яснити, що дитина не могла впливати на протиправну поведінку близької людини та не несе

відповідальності за неї. Звільнення дитини від почуття провини і спів відповідальності є дуже важливим кроком для отримання від неї достовірної інформації.

Перед тим як приступити до самого допиту/опитування, ювенальний поліцейський/слідчий має чітко роз'яснити дитині, що вона може й не знати відповідей на всі запитання або не розуміти їх. Слід повідомити дитині, що це нормально і що інтерв'юер теж може ставити уточнюючі запитання задля кращого розуміння дитини. Також важливо сказати дитині, що вона має право не відповідати на запитання. В цій частині корисною буде допомога психолога. Під час вступної фази необхідно встановити, чи дитина може відрізнити правду від обману, як вона розуміє частини тіла (якщо злочин пов'язаний із сексуальним або фізичним насильством щодо дитини), чи розрізняє кольори тощо. В цій частині так само корисною буде допомога психолога.

Важливо також повідомити дитині про обов'язок говорити правду, враховуючи її вікові особливості. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку можна це пояснити як правило гри та надати приклад для перевірки, чи зрозуміло це.

Вправа «Правда та неправда»

Ювенальний поліцейський/слідчий (або залучений психолог) запитує дитину, чим відрізняється правда від неправди та просить її говорити правду під час розмови.

Наприклад: *«Я тобі хочу розповісти про правило перед тим, як ми з тобою почнемо спілкуватися. Воно називається «говорити правду». Чи знаєш ти, як дотримуватись цього правила? Щоб поясни- ти його, давай пограємо. Ти сьогодні одягнута в рожевий светрик. Якщо я скажу, що ти одягнута в жовтий – це правда чи обман?»*

Можна запропонувати дитині самій спробувати поставити подібні запитання та обговорити на прикладах, які згадає, чи були випадки, коли її обманювали, і як вона себе почувала. Треба неодмінно сказати про важливість дотримання правила «говорити правду».

Важливо також повідомити, що в поліції і дитина, і всі дорослі однаково

мають дотримуватися цього правила.

Під час вступної фази дитині має бути роз'яснено право відмови давати показання проти себе та членів своєї родини та пояснити вимоги ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку можна пояснити це як можливість не відповідати на питання, які стосуються близьких. Дітям підліткового та юнацького віку прочитати про це право та обговорити, як вони його розуміють.

Водночас діти часто й самі не готові розповідати про випадки насильства, скоєного рідними, оскільки дорослі кривдники їм погрожують: *«Якщо розкажеш комусь, то буде ...»* Тому важливо розказати дитині про альтернативні способи повідомлення інформації про випадок: *«Ти можеш мені про це написати, це намалювати, показати на картинці тощо»* та наголосити, що вона лише надає інформацію про дії дорослих, а не «здає», не «підставляє», не «карає» їх.

Варто також домовитись про те, що дитина може повідомити у будь-який час про втому, спрагу або інші потреби, а також про бажання зробити перерву.

На цьому етапі ювенальний поліцейський, слідчий може скористатися допомогою психолога, який роз'яснить відповідну інформації дитині, враховуючи її вік, психологічні особливості та обставини справи.

Розмову з дитиною, незалежно від її віку, слід починати з нейтральних, безпечних для дитини тем, пам'ятаючи, що вступна фаза не може тривати довго. Розмова про нейтральні теми слугує не лише меті встановлення контакту з дитиною. Її метою також є попереднє з'ясування можливостей дитини у сфері вербалізації обставин події, що відбулась, а також зниження її емоційного напруження, пов'язаного з ситуацією допиту.

Практика показує, що встановлення контакту з дитиною під час вступної фази, а також чітке роз'яснення того, як буде відбуватися допит/опитування та яка роль дитини в ньому, дає їй можливість відчувати себе у безпеці. Лише за таких умов дитина надасть необхідну для справи інформацію.

Слід уникати надто формального підходу під час допиту/опитування дитини, оскільки це може її злякати.

Загальні рекомендації, що сприяють налагодженню позитивного контакту з дитиною

Бажана поведінка:

- якнайчастіше звертайтеся до дитини на ім'я;
- намагайтеся створити безпечну атмосферу, виявляючи добре ставлення до дитини;
- говоріть повільно, чітко, спокійним голосом;
- використовуйте просту і зрозумілу для дитини мову;
- виявляйте інтерес до дитини жестами (хитання головою тощо) або інтонацією;
- переконайте дитину, що вона партнер у розмові і що все, розказане нею, є важливим;
- підтримуйте відповідний зоровий контакт без надмірного чи безперервного спостереження за дитиною;
- переривайте розповідь дитини лише тоді, коли це вкрай необхідно;
- перепитуйте дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань;
- якщо дитина довгий час не відповідатиме на запитання, спробуйте сформулювати його інакше;
- гідно оцініть зусилля дитини, яка дає показання, але не хваліть за конкретні відповіді, не обіцяйте винагороди та взагалі не давайте обіцянок (на кшталт, «ми його обов'язково покараємо»);
- якщо є потреба, скажіть дитині, що ви усвідомлюєте її занепокоєння, і підкресліть безпідставність її почуття.

Слід уникати:

- не порушуйте фізичного простору дитини та залишайтеся на відстані, що дитина сприйматиме як безпечну;
- не підганяйте дитину, дайте їй час на обдумування відповіді;
- не оцінюйте дитину та її висловлювання;
- не реагуйте здивуванням на висловлювання дитини, навіть якщо вони вас шокують;
- не коментуйте описаних дитиною ситуацій відповідно до уявлень дорослих;
- не спонукайте дитину до відповіді, говорячи, що вона повинна щось знати чи

пам'ятати;

- не давайте дитині обіцянок, яких ви не можете виконати;
- не питайте у скривдженої дитини, чи повинен бути покараним злочинець і яким чином;
- не оцінюйте близьких дитині осіб;
- не впадайте в паніку, якщо дитина виражає негативні емоції, однак не кажіть: «не плач», «не нервуй» (владняйте ситуацію словами підтримки: «все гаразд», «заспокойся», «все позаду»).

Отож, під час вступної фази ювенальний поліцейський, слідчий має слідувати таким вимогам:

- відповідати критеріям «безпечного дорослого»;
- надати дитині повну інформацію про хід проведення допиту/опитування та умови, за яких це буде відбуватися роз'яснити дитині, що вона не мала впливу на протиправну поведінку дорослої особи та не несе відповідальності за її дії;
- встановити, чи здатна дитина відрізнити правду від обману, як вона ідентифікує частини тіла, визначає кольори та ін. залежно від обставин справи;
- роз'яснити дитині обов'язок говорити правду;
- роз'яснити дитині право на відмову давати показання проти себе та членів своєї родини;
- підтримувати встановлений контакт з дитиною, починати розмову з нейтральної теми дотримуватись загальних рекомендацій, що сприяють позитивному контакту з дитиною;
- уникати факторів, що негативно впливають на контакт з дитиною;
- створити умови взаємодії, за яких дитина могла б відчувати себе комфортно і з довірою до людей, які проводять опитування/допит, зосередилася б на відповідях на запитання, які їй будуть ставити, контролюючи те, що відбуватиметься з нею у момент її допиту.

Фаза вільної розповіді

Ця фаза надає необхідного напрямку запитанням, які будуть поставлені під час наступної фази деталь- них запитань. На цьому етапі дитина має розповідати

про хід подій вільно й у притаманному їй темпі. Важливо ініціювати вільну розповідь запитанням, яке спонукатиме її до розмови.

Дитину, яка розповідає про подію або низку обставин у формі вільного викладу подій, не слід перебивати, навіть якщо вона відхиляється від суті справи чи відводить розповідь у розгалужені побічні лінії. Не слід також виправляти її, уточнювати її висловлювання або їх корегувати, порівнювати з інформацією, яка відома з інших джерел. Це може обмежити свободу подальшого викладення подій, стати на заваді викладенню думок або змінити порядок окремо згадуваних елементів.

Під час допиту дитини слідчим варто пам'ятати, що вона розказує про події, що сталися не вперше, тому показання можуть бути відмінними від тих, які дитина давала раніше. Окрім цього, вона могла проходити курс психологічної реабілітації, що також могло вплинути на сліди її пам'яті про події.

Якщо дитина на цій фазі перериває свою розповідь, необхідно дати їй час подумати. Якщо перерва триває надто довго, слід заохотити дитину до продовження розповіді, використавши ключові слова, які вона говорила:

«Ти сказав, що дядько Іван запропонував тобі заробити «легкі гроші», а що було далі?»

«Ти говорила, що чужий чоловік зайшов до ліфту, а що було потім?»

«Тобі було боляче, неприємно ... покажи на ляльці... Зафарбуй олівчиком, де було боляче, неприємно. Як він робив тобі боляче і неприємно?»

«Ти сказала, що він був страшний, «як чорт»... Обери смайлик, схожий на нього. Також обери смайлик для себе. Якою була ти, коли він був як «чорт»? Що він робив, коли був був страшний, «як чорт»?

Під час вільного викладу подій важливо спостерігати за невербальними реакціями дитини, звертати увагу на те, про що вона розповідає вільно, а на що реагує уповільненням, напругою, тривогою.

Якщо дитині важко говорити про те, що сталося, на цій фазі буде доречним запропонувати їй намалювати, написати, показати на іграшці тощо все те, про що вона могла би сказати.

Отож, під час фази вільної розповіді ювенальний поліцейський, слідчий має діяти таким чином:

- ініціювати фазу вільної розповіді з питання, яке спонукатиме дитину до розмови;
- давати дитині можливість висловитися, не перебиваючи та не виправляючи її;
- за потреби заохочувати дитину до продовження вільної розповіді;
- спостерігати за невербальними реакціями дитини;
- фіксувати ключові слова, які вона використовує;
- запропонувати альтернативні способи повідомлення інформації, якщо дитині важко говорити (намалювати, написати, показати на іграшці тощо);
- виявляти емпатію при слуханні дитини;

дати можливість вільно змінювати позу, якщо дитина намагається показати тілом, що відбувалось (махає руками, показує мімікою чи виразом обличчя, як ховалась від кривдника, тощо)

Фаза детальних запитань

Метою цієї фази є доповнення та впорядкування викладених дитиною подій під час фази вільної розповіді у з'ясуванні обставин справи. Бажано, щоб активну участь у цій фазі відігравав психолог, запитуючи дитину про те, що найбільше цікавить ювенального поліцейського або слідчого. Важливо подбати про природний перехід від попередньої фази до наступної і не викликати занепокоєння дитини, пов'язаного з тим, що вона може не впоратися з відповідями. Варто пам'ятати, що цей етап допиту/опитування повинен мати форму розмови з урахуванням вікових та психологічних особливостей дитини.

Поясніть дитині, що ювенальний поліцейський, слідчий в рамках опитування/допиту хоче дізнатися більше про подію, а тому ставитиме додаткові запитання з метою доповнення, пояснення, перевірки сказаного дитиною. Слід зважати на те, що коли дитині ставиться значуще питання, її мовлення або уповільнюється, або стає надмірно деталізованим – так дитина намагається відтягти момент розповіді про сам факт насильства, який сприймається мозком

як загроза, котру дитина знову переживає у своїх спогадах. Важливо в цей момент не заважати дитині, а дати їй можливість говорити за потребами – або уповільнитися, або говорити безупинно.

Шляхом підтримки дитини варто зазначати її стан: *«Мені здається, що ти пригадала подію, де тато, як ти казала, «робив неприємно». Ти можеш розказати про це або показати, як було, або намалювати, коли будеш готова. Мені важливо почути (зрозуміти), що відбувалося з тобою».*

Якщо дитина зробила довгу паузу, можна сказати їй, запрошуючи до розповіді: *«Пам'ятаєш, ти сказала, що не хотіла йти додому, бо там був тато? Розкажи, що відбувається, коли ти приходиш додому, а там тато».*

Ювенальному поліцейському, слідчому варто використовувати *техніки активного слухання*:

- різні типи запитань (відкриті/закриті), наприклад: *«Як ти граєшся з дядьком? За якими правилами потрібно грати? Що робиш ти, а що робить він? Де він тебе торкався? Він робив тобі боляче? Ти сказала, що він тебе штовхнув? Чи ще якимось він робив боляче?»;*
- парафраз (переказ) основної інформації, яку повідомила дитина з використанням ключових слів, наприклад: *«Ти сказала, він робив тобі боляче. Як він робив тобі боляче? Покажи, напиши, намалюй і розфарбуй»;*
- резюмування (може бути проміжним і підсумковим) – це перевірка, чи правильно зрозуміла сказане особа, яка інтерв'ює дитину, наприклад: *«Я правильно тебе почула, зрозуміла, що ... (тут резюмується висловлена дитиною інформація про подію)? Ти можеш виправити мене, додати інформацію, яку вважаєш за потрібну. Чи є ще щось, про що ти хотів/хотіла повідомити мені додатково?»*

Починати допит/опитування слід з відкритих запитань, на які дитина має дати розгорнуту відповідь. Відкриті запитання не надають розповіді якогось конкретного напрямку. Правильно поставлене відкрите запитання дозволяє дитині дати вільну від впливу іншої людини відповідь, яка формулюватиметься на підставі власних слідів пам'яті. На початку фази детальних запитань рекомендуються такі відкриті питання: *«Що ще ти пам'ятаєш про подію? Що*

ще сталося?» Старайтеся ставити якомога більше відкритих запитань, це дозволяє отримати більш достовірні відповіді.

Слід докласти зусиль, щоб інформацію, яка стосується подробиць, також здобувати за допомогою відкритих питань. Наприклад: *«Як ти опинився біля магазину?», «Чи хтось ще був із тобою у квартирі?», «У що Х. був одягнутий?»* Такі питання полегшують згадування інформації, однак варто буди дуже пильним і не використовувати навідних запитань (містять у собі відповідь). Наприклад, запитання *«Машина була білого чи чорного кольору?»* треба замінити на таке: *«Якого кольору була машина?», «Ти казав, що він говорив тобі ходити в трусах, які він купив. Можеш описати, намалювати, які то були труси?», «Як він грав з тобою? Що потрібно було робити в цій грі? Що робила ти, а що робив він? Де він тебе торкав? Покажи на ляльці. Зафарбуй на картинці. Покажи на смайликах, як виглядало його лице, коли він так робив, і обери, яким смайликом була ти, коли він так робив».*

Дітям важко говорити, визначати та називати власні переживання, тому в процесі допит/опитування важливо застосовувати картку з емоційними проявами.

Від віку дитини майже не залежить, чи піддається вона навіюванню, що міститься в питанні. Не залежить і від її індивідуальних особливостей, зокрема почуття захищеності та доброго ставлення близьких людей, а також від упевненості в собі та рівня самооцінки. Пам'ятаючи про це, особа, яка проводить інтерв'ю, має створювати умови, що сприятимуть подоланню невпевненості, недовіри і уникнення за- непокоєння дитини.

Результати досліджень показують, що діти легше відповідають на питання, які починаються зі слів «де», «як», «хто». Питання, які починаються з «коли» зазвичай є складними для дитини.

Формулювати детальні питання доцільно за таким порядком: **«де?» – «коли?» – «як?» – «хто?»**.

Питань, які починаються з **«чому?»**, НЕ СТАВИТИ! .

Слід звернути увагу на те, що на етапі детальних запитань спочатку зосереджуються на інформації, яку надає дитина, і лише згодом – на даних,

отриманих з інших джерел.

Деталізувати певну інформацію можна за допомогою закритих запитань, відповіддю на які може бути лише «так» або «ні». Наприклад: *«Ти сказала, що він тебе торкався, я правильно тебе зрозуміла?»*, *«Ти на ляльці показала, що він торкався тебе ось тут і тут?»*, *«Машина, в якій ви поїхали в магазин, була жовта?»*

Важливою складовою допиту/опитування є **резюмування** сказаного дитиною. Воно надає можливості впорядкувати інформацію, перевірити, чи правильно особа, яка проводить інтерв'ю, зрозуміла те, про що розповіла дитина. Резюмування може бути проміжним (наприклад, за кожним епізодом) та фінальним (наприкінці допит/опитування).

Підбір слів вкрай важливий в першу чергу до тих запитань, які є предметом доказу, а саме про:

- час події;
- місце події;
- кількість подій чи їх багатократність;
- порушника/співучасника/потерпілого.

На перший погляд, це здається очевидним і простим. Однак на практиці це буває важко реалізувати.

Заклучна фаза

Під час заключної фази (якщо допит/опитування було проведено з урахуванням зазначених рекомендацій) у дитини, як правило, спостерігається повне розслаблення. На психологічному та фізичному рівні вона витрачає багато сил на відтворення та витіснення інформації, пов'язаної з травматичними спогадами. Психіка намагається від цього звільнитись, аби дитина надалі могла гармонійно розвиватись. В повідомленні інформації про подію задіяні думки, спогади, емоції, що з нею пов'язані, а також відчуття в тілі від дій, які відбувалися, поведінка під час події. Таким чином активізуються канали сприйняття та відтворення інформації, що в процесі опрацювання події забезпечують полегшення. Дитина під впливом прожитих ще раз емоцій може

розплакатись, виглядати сумною, але на рівні тіла вона стає менш напруженою. Може опустити голову, спертися на стінку стільчика, посидіти мовчки і забажати грати, що є свідченням повернення до здорового способу взаємодії зі світом. І це – нормально.

Однак буває, що дитина після надання показань стає нервовою, неспокійною внаслідок своїх висловлювань, оцінює їх та свої дії. Слід дати їй час заспокоїтися і показати, що зрозумієте її емоції.

Можливі в межах норми такі реакції дитини після надання нею показань:

- розсіяність уваги;
- відчуття втоми і бажання спати;
- спрага;
- наприкінці допит/опитування може розплакатись, але швидко заспокоїтись;
- почуття голоду та бажання з'їсти щось смачненьке;
- потреба сходити в туалет;
- бажання пограти з дорослим декілька хвили наприкінці допиту;
- може попросити її обійняти.

Важливо пам'ятати, що відтворення події потребує від дитини затрати енергії, отже бажання поїсти є нормальною реакцією, так само як випити води та відвідати туалет. Крім того, дитина відчуває втому.

Рекомендується після допит/опитування запитати дитину, як вона себе почуває, чи є у неї якісь побоювання, прохання. Наприклад: *«Чи хочеш ти щось додати, змінити?»*, *«Як би ти хотіла, щоб ця ситуація вирішилась? Що для тебе є важливим у вирішенні цієї ситуації?»* Після цього відповідно відреагувати на сказане дитиною.

Неодмінно подякуйте дитині за взаємодію, навіть якщо її показання не містили суттєвої для справи інформації. Скажіть: *«Дякую за допомогу»*, *«Дякую, що ти прийшла і зі мною поговорила»*.

Наприкінці слід поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно необтяжливі теми, щоб знизити в неї рівень напруги. Заклучна фаза є важливою для захисту психіки дитини, тому на цьому етапі перейдіть зі спогадів про подію до повсякденного життя, наприклад: *«Що ти будеш робити зараз? Куди підеш?»*

Чим будеш займатись?»

Отож, під час заключної фази ювенальний поліцейський, слідчий має діяти так:

- запитати, чи бажає дитина щось додати;
- поговорити з дитиною на нейтральні, необтяжливі теми;
- надати їй повну інформацію про те, що надалі відбуватиметься у справі;
- переключити дитину зі стану спогадів про подію до нормального функціонування та повсякденного життя;
- задовольнити потреби дитини (попити води, відвідати туалетну кімнату тощо);
- якщо допит/опитування викликав у дитини негативні почуття та емоції, надати їй час для заспокоєння;
- продемонструвати, що зрозуміли її емоції;
- запитати дитину, як вона себе почуває, які має побоювання;
- надати дитині психологічну підтримку (за потреби це може зробити психолог);

подякувати дитині за взаємодію

Важливо розуміти, що допит/опитування дитини відповідно до рекомендованих фаз (етапів) надасть можливість ювенальним поліцейським/слідчим провести його з мінімальною травматизацією психіки дитини або взагалі без неї, що й є складовою застосування методики «Зелена кімната».

Фіксація показань дитини

Допит/опитування дитини може бути проведений за допомогою технічних засобів (аудіо- та відео-фіксація). Зазначимо, що застосування відеозапису є вкрай важливим, оскільки, як правило, саме під час першого допиту/опитування дитина дає правдиві свідчення. У подальшому її показання можуть змінюватись в силу різних обставин: вплив оточення, час, витіснення негативних спогадів з пам'яті тощо. Окрім цього, аудіо- та відеозапис допит/опитування може також стати предметом аналізу експертів, якщо у справі буде призначена психологічна або комплексна психолого-психіатрична експертиза. Відео дасть можливість

зафіксувати емоції, з якими дитина дає показання, що також можуть бути предметом дослідження експертами.

Плануючи запис допиту дитини на відео, слід пам'ятати про відповідне розташування камери, щоб вона могла зафіксувати не лише розповідь дитини, але й усю її фігуру, а також технічні параметри камери, які б дозволили реєструвати не тільки рухові реакції, але й міміку і вегетативні симптоми як важливі показники достовірності свідчень. Наполегливо рекомендується, щоб на плівці було видно особу, яка проводить допит/опитування, фіксування її реакції та міміки дозволить уникнути обвинувачення в змушенні свідка до бажаних відповідей, які могла призвести невербальна поведінка (міміка, жестикуляція, зміна пози).

Застосування відеозапису потребує додаткової підготовки та чіткого роз'яснення дитині та її законному представникові важливості таких дій, запевнення, що відео- та аудіофіксацію не буде розповсюджено, а доступ до неї матиме обмежене коло осіб. Якщо допит/опитування проводиться у спеціально облаштованому приміщенні, відеозапис відбувається автоматично, а камери розташовані таким чином, що не відволікають уваги дитини та дають можливість зосередитись на дачі показань, що спрощує процес відео-фіксації.

Така практика цілком узгоджується з принципом Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, та практикою Європейського Суду з прав людини, згідно з якими мають враховуватися найкращі інтереси дитини з можливістю для судді дозволяти дитині не давати свідчень (наприклад, у справах «С.Н. проти Швеції» (рішення від 2 липня 2002 року, № 34209/96) та «В.С. проти Польщі» (рішення від 19 червня 2007 року, № 21508/02). Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації (Україною ратифіковано 2012): «Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відео свідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства».

Водночас зазначимо, що відповідно до пояснювальної записки Керівних

принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (принцип 131), використання аудіо- або відеозапису показань дітей має деякі переваги для уникнення повторних, часто травматичних переживань, однак прямі свідчення перед суддею, який проводить опитування, можуть бути більш доречними для дітей, які підозрювані у скоєнні злочинів».

Рекомендації з облаштування місця проведення допиту/опитування дитини

Важливо, щоб допит/опитування дитини відбувався у дружньому до дитини спеціалізованому приміщенні. В Україні таке приміщення прийнято називати «зеленою кімнатою». За останні роки кількість таких спеціалізованих приміщень (кімнат) збільшилася, однак допоки залишається недостатньою. Якщо відсутня можливість провести допит/опитування у «зеленій кімнаті», це можна зробити в приміщенні, де водночас не будуть проводитися жодні інші дії, та забезпечити в ньому умови, максимально наближені до вимог, яким має відповідати «зелена кімната»:

- вимкнені мобільні телефони;
- наявність зручних меблів з урахуванням віку дитини;
- відсутність зайвих предметів, які можуть відволікати її увагу;
- забезпечення не потрапляння сторонніх осіб до кімнати кабінету слідчого/ювенального поліцейського, де відбувається допит/опитування (попередити колег, замкнути двері, розмістити табличку «Увага! Допит/опитування дитини. Не заходити!»);
- той, хто запитує, – перед дитиною, інших присутні – за спиною дитини, щоб не відволікати її та не заважати встановленню контакту з нею особи, яка безпосередньо проводить допит;
- наявність іграшок, олівців, альбому чи окремих аркушів буде доречною для проведення допиту дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Не слід проводити допит/опитування дитини в місці, де вона могла зазнати травматичного досвіду. Це може викликати в неї негативні емоційні реакції (сильна тривога, страх), що відіб'ється на пізнавальних процесах під час допиту/опитування (зосередження уваги, мобілізація пам'яті, логічне мислення,

вербалізація пережитого досвіду). Також не рекомендується проводити допит/опитування дитини там, де вона проживає. Асоціація місця помешкання з пережитою травмою може призвести до втрати почуття безпеки дитини в оточенні, яке сприймається як дружнє і пов'язане з позитивними подіями. Допит/опитування у школі може також мати негативні наслідки для дитини, оскільки є ризик поширення інформації про ситуацію, в якій вона опинилася.

Місце проведення допиту/опитування дитини має відповідати критерію «безпечне місце».

2.5. Рольова гра «Психологічна підтримка дитини»

Характеристика психологічних особливостей дітей різного віку, які необхідно враховувати під час допиту/опитування

Дошкільний вік (3–6 років)

Формулюючи запитання дитині дошкільного віку, слід пам'ятати про таке.

Орієнтація у часі:

- діти дошкільного віку запам'ятовують емоційно забарвлені події: було свято, день народження, новий рік, змагання тощо;
- орієнтуються у часі доби та порах року через описи, наприклад, було світло, ранок або темно, була ніч, на вулиці було холодно, зима тощо.

Опис події:

- діти дошкільного віку покладаються на тактильні відчуття та пояснюють явища через дії, які підкріплюють тактильними рухами, але їм складно з вербалізацією та роз'ясненням того, що відбувалось;
- вони здатні описати предмет та його властивості за запитаннями: якого кольору? якої форми? як працює? що ним роблять?;
- до завершення дошкільного віку з'являється тенденція до узагальнення та встановлення зав'язків, наприклад, діти можуть описати процес, що відбувався з ними, подібно до гри, та розказати правила, за якими пропонував грати дорослий, але не можуть пояснити його дій.

Налагодження взаємодії:

- щоб отримати необхідну інформацію для встановлення контакту з дитиною, важливо використовувати елементи гри;
- діти дошкільного віку моделюють життя дорослих через гру;
- діти дошкільного віку залежать від думки дорослого та його схвалення, хочуть і прагнуть відповідати його очікуванням;
- діти дошкільного віку розрізняють «свій», «чужий», «добре», «погано» за допомогою та з позиції дорослого.

Вікові норми:

- діти дошкільного віку схильні фантазувати та володіють «магічним мисленням», надаючи людських якостей неживим предметам;
- вони не здатні контролювати власних емоцій, оскільки в них не сформована остаточно лімбічна частина мозку, яка відповідає за контроль над емоціями; діти дошкільного віку запам'ятовують емоційно забарвлені події;
- для них характерна статеві ідентифікація і усвідомлення себе хлопчиком чи дівчинкою.

Молодший шкільний вік (6–10, 11) років

Формулюючи запитання дитині молодшого шкільного віку, слід пам'ятати про таке.

Орієнтація у часі:

- дитина молодшого шкільного віку орієнтується у часі та днях тижня, але має труднощі у відтворенні хронології подій відповідно до часового проміжку;
- може згадати події, які відбулись декілька тижнів тому.

Опис події:

- у дітей молодшого шкільного віку розвивається абстрактне мислення, здатність логічно міркувати й уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати, аналізувати і робити висновки;
- вони можуть визначати напрямки та місце розміщення (праворуч, попереду, позаду тощо);
- дитина молодшого шкільного віку точно сприймає предмети, події і взаємозв'язок між ними, якщо їх можна дослідити особисто;
- дитина молодшого дошкільного віку розповідає про час події, орієнтуючись на режим дня та графік шкільних занять («це було після уроків», «на уроці фізкультури», «коли я йшла на танці», «я робила уроки і тут ...»);
- у дитини молодшого дошкільного віку актуалізується робота усіх аналізаторів, тому вона відтворює події в їх описі таким чином: що бачила, що чула, яке було на дотик та на смак.

Налагодження взаємодії:

- у 7-річної дитини з'являється логіка почуттів, переживання набувають нового

сенсу, між ними встановлюються зв'язки, стає можливою боротьба переживань; дитина молодшого шкільного віку визначає «добре», «погано» під впливом дорослого;

- її увага має невеликий об'єм і недостатню стійкість, тож дитина може зосереджено займатися однією справою протягом 10–20 хвилин;

дитина молодшого шкільного віку орієнтується в базових емоціях та може їх зв'язувати з подією, що відбулась («мені було боляче та страшно», «він злився, кричав, а потім вдарив»);

- у дитини молодшого шкільного віку з'являється відчуття сорому і схильність брати провину на себе за те, що сталося.

Вікові норми:

- смислова орієнтація у власних діях стає важливою стороною внутрішнього життя й водночас виключає імпульсивність і безпосередність поведінки дитини, тож вона починає міркувати перш ніж діяти, приховувати свої переживання, прагне не показувати іншим, що їй погано;

- самооцінка дитини молодшого шкільного віку має знижену стабільність і залежить від оцінок учителя або значущого дорослого;

- у дитини молодшого шкільного віку продовжує розвиватись пам'ять, тому мимоволі вона запам'ятовує більше, особливо з того, що пов'язано з яскравими наочними посібниками, образами-спогадами тощо;

- у дитини молодшого шкільного віку з'являється особлива вольова дія – вчинок, орієнтований на інтереси оточення;

- дитина молодшого шкільного віку починає більш критично сприймати навколишній світ, більш гостро реагувати на несправедливість та утиск почуття власної гідності.

Підлітковий вік (10, 11–15 років)

Формулюючи запитання дитині підліткового віку, слід пам'ятати про таке.

Орієнтація у часі:

- діти підліткового віку достатньо добре орієнтуються у часі, однак частіше ніж дорослі помиляються у визначенні відстані, відрізків часу, послідовності дій.

Опис події:

- діти підліткового віку здатні описувати подію через емоційну реакцію і тактильні відчуття, але можуть плутати факти відповідно до часового проміжку;
- підлітки спочатку описують свої почуття, переживання, а потім з допомогою дорослого можуть деталізувати подію (*«Мені було страшно, я не могла закричати та втекти, ноги були як ватні»*);
- у розповіді підліток часто відходить від опису події до своїх асоціацій, проте його не можна квапити, зупиняти, договорювати за нього;
- якщо підліток перебуває у стані збудження або пригнічення, доцільно обмежитись допитом лише в обсязі, необхідному для невідкладних слідчих дій, а детальний допит відкласти;
- великого значення під час допиту набуває етап запитань та відповідей, однак запитуючи, ґрунтуйтеся на асоціаціях, які відповідають обсягу знань та колу інтересів допитуваного, оскільки підліт- кам легше впізнати предмет чи місце ніж описати його;
- підлітки частіше від дорослих припускаються помилок при визначення відстані, відрізків часу, послідовності дій;
- можуть використовувати поняття, терміни, які застосовують дорослі, перекручуючи та не розуміючи їх реального змісту, соромлячись запитати пояснення;

Налагодження взаємодії:

- емоційний фон в підлітковому віці стає нестабільним через гормональний сплеск, дитина змушена постійно пристосовуватися до фізичних і фізіологічних змін;
- формується новий образ фізичного «Я», дитина гостро переживає дійсні та уявні вади зовнішності;
- через гормональні зміни у підлітка спостерігаються коливання настрою від депресивного до імпульсивного; адреналін запускає процес швидкого та непропорційного зростання, гормон дофамін знеболює його, однак призводить до зниження настрою та депресивних тенденцій;
- у підлітка формується готовність до життя серед дорослих на рівних правах, однак йому ще далеко до істинної дорослості і фізично, і психологічно, і

соціально, тому дорослішанню притаманна особистісна нестабільність;

- підліток діє імпульсивно, керуючись емоціями та почуттями, і має труднощі з установленням причинно-наслідкових зв'язків та наслідків;
- підліткам властива точність сприйняття і тривалість утримання в пам'яті деталей події та властивостей предметів, які їх зацікавили;
- важливо підсилювати компетентність та значущість наданої підлітком інформації, не відволікатись під час його розповіді, використовувати активне слухання (наприклад, реагувати кивками голови) та надавати емоційну підтримку;
- у взаємодії з підлітками важливо ініціювати та посилювати їхні почуття та прагнення до співпраці з дорослим (*«мені важливо почути твою думку», «розкажи, що сталося, від самого початку, що пам'ятаєш, і що для тебе важливо розповісти»*).

Вікові норми:

- підліткам притаманна активізація на фоні складної взаємодії гормонів росту і статевих гормонів, що викликає інтенсивний фізичний і фізіологічний розвиток;
- почуття дорослості стає центральним новоутворенням молодшого підліткового віку;
- підліткова самостійність проявляється в основному у прагненні відокремлення від дорослих, звільнення від їхньої опіки та контролю, а також у різноманітних заняттях, які не пов'язаних із навчанням;
- емоційну нестабільність посилює сексуальне збудження, що супроводжує процес статевого дозрівання;
- у спілкуванні з дорослими підлітки не прагнуть обов'язково досягти глибокого саморозкриття та відчуття реальну психологічну близькість, проте думки і цінності, які отримують від дорослих, вони перевіряють у спілкуванні з однолітками.

Рання юність (15–18 років)

Формулюючи запитання дитині віку ранньої юності, слід пам'ятати про таке.

Орієнтація у часі:

- діти цього віку можуть пригадати події, які відбувались декілька років тому,

здатні описати їх у часовій перспективі розвитку взаємодії, характеру дій, наслідків (минуле, сьогодення та майбутнє).

Опис події:

- діти віку ранньої юності здатні аналізувати події з позиції морально-етичних норм, причинно-наслідкових зав'язків, описати характер взаємодії, багаторазовість подій та пригадати ті події, які були в минулому, порівняти їх з сьогоденням і висловити думку про те, як ця подія може вплинути на майбутнє та сьогодення;
- схильні виправдовувати вчинки значущих для них дорослих з позиції власної відповідальності, відчуття провини та сорому (*«я не справилась/вся»*);
- володіють складною системою способів довільного запам'ятовування.

Налагодження взаємодії:

- вони орієнтовані на взаємодію з дорослими, для них важлива їхня думка та досвід у вирішенні певних ситуацій, рівність і повага у взаємодії, а також те, як дорослі оцінюють дії та вчинки юнака чи юнки;
- емоційна сфера стає більш насиченою та гнучкою порівняно з підлітком, зростає керованість та контрольованість;
- відносини з дорослими, хоча й стають довірливими, зберігають певну дистанцію; зміст спілкування стає особистісно значущим, але не містить інтимної інформації;

Вікові норми:

- прискорення біологічного дозрівання (акселерація), в порівнянні з ним – уповільнення соціального;
- фізичний розвиток у темпах уповільнюється, зростання розміру внутрішніх органів відбувається пропорційно до показників судинної та м'язової систем, у нервовій системі гальмівні процеси врівноважені із процесами збудження;
- соціальна ситуація розвитку зумовлюється підготовкою до вступу в самостійне життя;
- центральним новоутворенням особистості у ранній юності є готовність до життєвого самовизначення;
- головне новоутворення психіки – світогляд;

- у взаєминах з батьками зберігається прагнення до рівності й автономії;
- у товаристві ровесників юнацтво задовольняє гострі потреби в емоційному теплі, розумінні, ви- знанні власної значущості;
- коло спілкування старшокласників відзначається розширенням сфери і поглибленням взаємин;
- виникають юнацькі неформальні об'єднання, що створюють юнацьку субкультуру і прагнуть функціонувати за межами контролю й опіки батьків та педагогів;
- виникає юнацька дружба, що є більш стійка і глибока ніж підліткова;
- з'являється потреба у коханні, яке у цьому віці оповите мріями та романтикою, мало орієнтоване на реальні особистісні риси одне одного;
- пізнавальні процеси набувають стійкої довірливості, інтелектуальної складності,
- диференційованості та інтегрованості, однак юнакам/юнкам складно спрямовувати свою пізнавальну активність на навчальний матеріал через те, що вони надто заглиблені у свої особистісні проблеми;
- у вольовій сфері зростає рівень свідомого самоконтролю, пов'язаного з прагненням відповідати вимогам групи, однак самоконтроль ще нестійкий і ситуативний, що створює сприятливий ґрунт для проявів акцентуацій характеру;
- інтенсивно розвивається сприймання себе як особи певної статі;
- загострюється потреба переосмислення власного «Я», пов'язане з різкими й бурхливими змінами зовнішності, а також з появою нових переживань і перспектив життєвого самовизначення;
- посилюється самоспостереження, рефлексія власних переживань, інтерес до внутрішнього світу людини взагалі;
- самооцінка у ранній юності стає більш диференційованою, раціональною, аргументованою;
- старшокласники так само, як і підлітки, схильні наслідувати одне одного і самостверджуватися в очах однолітків за допомогою дійсних чи уявних «перемог»;
- інтерес викликають дорослі, чий досвід і знання допомагають орієнтуватися в питаннях, пов'язаних з майбутнім життям;

- професійне й особистісне самовизначення стає центральним новоутворенням ранньої юності, що включає усвідомлення себе як члена суспільства і прийняття свого місця в ньому; повноцінне становлення особистості проходить через пошуки і сумніви, характерні для юнацького віку;
- юнаки/юнки більше цікавляться загальноприйнятими цінностями, значною мірою орієнтуються на оцінку оточення, спираються на визнаних ними авторитетів;
- при відносному прагненні до самостійності зберігають потребу в життєвому досвіді і допомозі старших; сім'я залишається тим місцем, де вони відчують себе спокійно і впевнено.

Характеристика психологічних особливостей дітей, які постраждали від злочинів

Виділяють такі характеристики психологічних особливостей дітей, які постраждали від злочинів, зокрема насильства:

- порушення відчуття безпеки та довіри до дорослих (формування у дитини установок «світ небезпечний», «нікому не можна довіряти»);
- травматичні переконання: «я поганий/на», «я винний/на»;
- агресія, направлена на себе або на оточення, внаслідок насильства, якого зазнала дитина;
- формування «складної поведінки» (через поведінку, емоції дитина повідомляє про потребу, намагається привернути увагу до свого пригніченого стану);
- психосоматичні прояви, зокрема порушення функціонування кишково-шлункового тракту, серцево-судинної системи, шкірні захворювання тощо;
- порушення функціонування когнітивних процесів, зокрема складно концентрувати увагу, запам'ятовувати нову інформацію;
- високий рівень стресу;
- порушення взаємин у родині та контактів з дорослими в цілому;
- гіпоактивність (знижена активність, відмова від діяльності) або гіперактивність (надзвичайно висока активність, складність концентрації, ризикована поведінка);
- поведінка самоушкодження;

- знецінення себе, негативні «Я-висловлювання»;
- девіантна, делінквентна поведінка;
- повернення влади та контролю над власним життям через протиправну поведінку (дитина, яка постраждала від насильства, намагається повернути собі владу через позицію «агресора», який перестає бути «жертвою», коли проявляє силу);
- прояв насильства стосовно тварин;
- нездатність вчитися.

2.6. Роль залучених осіб під час допиту/опитування дитини та завдання, які вони можуть виконувати

Участь психолога. Завдання, які він може виконати в процесі допиту/опитування дитини:

Налагодити контакт та взаємодію з дитиною.

Допомогти сформулювати запитання, які будуть зрозумілими для дитини відповідного віку.

Зменшити рівень ретравматизації дитини.

Скласти професійний висновок за результатами участі у допиті/опитуванні, який в подальшому може бути досліджений судовим експертом, учасниками кримінального провадження та в суді.

Оцінити достовірність показань дитини.

Оцінити рівень завданої дитині шкоди та надати першу психологічну допомогу дитині.

Сформулювати рекомендації для подальшої організації роботи з дитиною.

Переваги участі психолога під час допиту дитини на кожній фазі (етапі) допиту

Попередня фаза:

оцінка ступеня розвитку дитини, її індивідуальних та психологічних особливостей;

підготовка запитань зрозумілою для дитини мовою з урахуванням її вікових та психологічних особливостей;

підготовка допоміжних інструментів налагодження взаємодії з дитиною, визначення допоміжних методик роботи з нею;

Вступна фаза:

допомога дитині в адаптації до умов, в яких буде проводитись допит;

налагодження контакту з дитиною і створення для неї відчуття безпеки, завдяки якому вона зможе говорити про обставини, що з нею сталися;

роз'яснення дитині її прав та особливостей допиту зрозумілою для неї мовою;

посилення у процесі допиту відчуття у дитини влади та контролю над ситуацією, що знизить почуття стресу, допоможе їй сконцентруватися та говорити

Фаза вільної розповіді:

супровід дитини в процесі її вільної розповіді та відтворенні подій, які з нею сталися;

психологічна підтримка емоційних і тілесних проявів дитини під час розповіді;

допомога дитині розповісти про події з найменшою травматизацією;

допомога дитині безпечно звільнитись від негативних спогадів та інтегрувати їх у досвід;

оцінка достовірності показань дитини;

Фаза детальних запитань:

допомога дитині в об'єднанні та відтворенні спогадів через когнітивний, емоційний, тілесний та поведінковий спосіб шляхом формулювання відповідних запитань;

допомога дитини в опрацюванні та відтворенні досвіду;

отримання від дитини максимально детальної інформації про подію шляхом формулювання запитань відповідно до її віку та психологічного стану;

оцінка достовірності наданих нею показань;

Заключна фаза:

психологічна підтримка та допомога дитині;

завершення допиту дитини в безпеці для її психіки;

повернення дитини до нормального повсякденного життя.

Участь педагога та лікаря

Відповідно до результатів дослідження «Особливості розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних із сексуальним насильством щодо дитини, зокрема онлайн, та торгівлею дітьми», ініційованого за підтримки Уповноваженого Президента України з прав дитини у 2020 році, 97,9% респондентів (з числа суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, ювенальних поліцейських, представників служб у справах дітей) зазначили, що залучення психолога до проведення опитування та допиту дитини є необхідним. Норми КПК України також

передбачають залучення педагога до проведення допиту дитини, що є правом слідчого судді/суду. Разом з тим в рамках дослідження респонденти навели аргументи, чому саме педагога не варто залучати до проведення допиту дитини (так само це актуально і щодо проведення опитування):

педагог може тиснути на дитину, а вона боїтиметься його;

дитина може не довіряти педагогові;

ризик розголошення інформації про подію та порушення конфіденційності;

дитина може соромитися давати показання про подію через побоювання, що вчитель змінить до неї ставлення;

дитина може психологічно залежати від працівника закладу, в якому навчається, або ж дитині буде незручно в спілкуванні/контактуванні з педагогом;

дитині складно розповісти про ситуацію людині, яка її знає;

педагог, на відміну від психолога, не володіє спеціальними навичками проведення допиту, дружнього до дитини, відповідного до її віку та розвитку; залучення педагога до участі в допиті дитини не підтверджено позитивними наслідками, оскільки педагог не володіє належними психологічними навичками для встановлення контакту з дитиною під час допиту.

З огляду на зазначене для допиту/опитування дитини ювенальному поліцейському, слідчому слід забезпечити участь саме психолога

КПК України або іншими нормативно-правовими актами не визначено, коли участь лікаря під час допиту/опитування дитини є обов'язковою. Однак ювенальним поліцейським, слідчим доцільно забезпечити участь лікаря під час допиту/опитування дитини з розладами нервово-психічного розвитку. Допит/опитування дітей такої категорії потребує особливого підходу та допомоги спеціалістів, оскільки дитина може мати труднощі з мовленням, розумінням та використанням мови, мисленням чи обґрунтуванням, соціалізацією, відчуттями та поведінкою, слухом, зором, пересуванням чи станом здоров'я.

Участь законного представника

КПК України встановлює обов'язкову участь законного представника під час допиту дитини незалежно від її процесуального статусу. Так само має бути забезпечено участь законного представника під час опитування дитини.

Роль законного представника під час допиту/опитування малолітньої або неповнолітньої особи полягає у забезпеченні найкращих інтересів дитини. Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам дитини, яку він представляє, за рішенням слідчого судді або суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, зазначених ч. 2 ст. 44 КПК України.

Участь представників органів опіки та піклування

Представники органів опіки та піклування у разі відсутності батьків дитини або з інших причин можуть бути залучені до її допиту/опитування як законні представники, що не суперечить нормам КПК України.

2.7. Особливості організації роботи за методикою «Зелена кімната» для ювенальних поліцейських

Надзвичайно важливе врахування методики «Зелена кімната» при першому контакті дитини з поліцією, оскільки це формує її ставлення до поліцейських в цілому. Працівники підрозділів ювенальної превенції, як правило, першими спілкуються з дитиною, яка опинилася в контакті із системою кримінального правосуддя, опитуючи її з метою отримання загальної інформації про подію, яка відбулась за її участю.

Взаємодія працівника підрозділу ювенальної превенції з дитиною за методикою «Зелена кімната»

вимагає:

- володіння знаннями та навичками застосування підходів, дружніх до дитини, що базуються на повазі до її особистості, врахуванні її вразливості, вікових особливостей, ступеня зрілості, вмінні визначати потреби дитини;
- володіння знаннями та навичками практичного застосування «формули ефективної взаємодії з дитиною» при першому контакті з нею та проведенні опитування;
- забезпечення опитування ювенальним поліцейським в обстановці, яка не залякуватиме дитини;
- спілкування під час опитування зрозумілою для дитини мовою;
- забезпечення опитування кваліфікованими фахівцями, зокрема дитячим психологом, який також зрозумілою для дитини мовою може ставити їй запитання, відповідь на які цікавить ювенального поліцейського та інших учасників процесу;
- роз'яснення дитині її прав, надання дитині та її законним представникам повної інформації про суть справи, можливі етапи її розслідування, особливості участі дитини у подальших слідчих (розшукових) діях;
- спілкування з дитиною під час опитування з повагою та делікатністю;
- забезпечення дитини супроводом дорослого, якому вона довіряє та який зможе представити її найкращі інтереси під час її опитування ювенальним

поліцейським;

- організації опитування відповідно до темпу та тривалості концентрації уваги дитини згідно з віком, з передбаченням перерв , аби дитина не зазнавала втоми; забезпечення під час опитування захисту дитини від будь-якої інформації, що може завдати їй шкоди;

- надання ювенальним поліцейським під час опитування належної оцінки заявам та свідченням дитини, які не можуть вважатися недійсними або ненадійними з огляду на її вік;

- участі у здійсненні дій, спрямованих на підготовку до майбутнього допиту дитини у порядку, ви- значеному КПК України, що може включати: збирання інформації про неї, її інтереси, вподобання, оточення, що є важливим для вступної фази проведення допиту.

2.8. Рольова гра «Особливості проведення опитування особи в адміністративному провадженні»

Відповідно до положень адміністративного законодавства, у разі, коли фізична особа визнала себе винною у скоєнні адміністративного правопорушення та висловила згоду на застосування до неї адміністративного стягнення без складання протоколу про адміністративне правопорушення, протокол про адміністративне правопорушення не складається. Особою, уповноваженою складати протокол про адміністративне правопорушення, виноситься постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження, штрафу або депортації (відповідно до санкції статті Особливої частини КУпАП), яка набирає законної сили з моменту її винесення. При цьому штраф може бути сплачено дома.

Відповідно до законодавства, посадова особа органу, який веде адміністративний процес, зобов'язаний роз'яснити учасникам адміністративного процесу їх права та забезпечити можливість здійснення цих прав. Одночасно їм мають бути роз'яснені покладені на них обов'язки та наслідки їхнього невиконання. Про роз'ясненні зазначених прав робиться відмітка у протоколі процесуального впливу чи протоколі про адміністративне правопорушення.

Відповідно до адміністративного законодавства, опитування осіб, які беруть участь в адміністративному процесі, провадиться за місцем ведення адміністративного процесу. Посадова особа органу, який веде адміністративний процес, має право, якщо визнає це за необхідне, провести опитування у місці знаходження опитуваного.

Особи, викликані по тому самому справі, опитуються порізно. При цьому вживаються заходи до того, щоб вони не могли спілкуватися між собою.

Перед опитуванням посадова особа органу, який веде адміністративний процес, засвідчується в особи опитуваного, попереджає її про відповідальність за ухилення від явки до суду, орган, який веде адміністративний процес, у випадках, встановлених цим Кодексом, а потерпілого - фізичної особи, свідка - за відмову, ухилення від дачі пояснень, відмітка в протоколі опитування, що

засвідчується підписом опитуваного.

Свідку та потерпілому пояснюється також право не свідчити проти самого себе, членів своєї сім'ї та своїх близьких родичів.

Про опитування фізичної особи, щодо якої ведеться адміністративний процес, потерпілої – фізичної особи, свідка складається протокол опитування з дотриманням вимог цього Кодексу.

Посадовцем органу, який веде адміністративний процес, який здійснює опитування, пояснення опитуваного записується у першій особі і наскільки можна дослівно. У разі потреби записуються задані питання та відповіді, що надійшли.

Після закінчення опитування протокол опитування пред'являється для прочитання опитуваному або на його прохання зачитується особою, яка здійснювала опитування. Фізична особа, щодо якої ведеться адміністративний процес, потерпілий - фізична особа, свідок мають право вимагати доповнення пояснення та внесення до нього поправок. Ці доповнення та поправки підлягають обов'язковому занесенню до протоколу опитування. Після прочитання протоколу опитування опитуваний засвідчує, що пояснення записано правильно, що робиться відмітка у протоколі перед його підписом. Також перед підписом зазначається, чи прочитано протокол опитування особисто, чи його було зачитано. Якщо протокол опитування записується на кількох сторінках, підписується кожна сторінка.

Після закінчення опитування на прохання опитуваної особи йому має бути надана можливість написати пояснення власноруч, про що робиться відмітка в протоколі опитування перед підписом опитуваного. Пояснення також підписується особою, яка здійснювала опитування.

Підготовка справи про адміністративне правопорушення органом, який веде адміністративний процес, до розгляду закінчується:

- 1) складанням протоколу про адміністративне правопорушення;
- 2) припиненням справи про адміністративне правопорушення за наявності обставин, зазначених у законі, або при невстановлені особи, яка підлягає притягненню до адміністративної відповідальності у встановлені строки, або у

разі звільнення особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, від адміністративної відповідальності.

Особливості організації роботи за методикою «Зелена кімната» для слідчих по адміністративних провадженнях.

Слідчий – спеціально уповноважена особа, яка проводить допит дитини незалежно від її процесуального статусу в рамках кримінального провадження. Взаємодія слідчого з дитиною за методикою «Зелена кімната» *вимагає:*

- володіння знаннями та навичками застосування підходів, дружніх до дитини, що базуються на повазі до її особистості, врахуванні її вразливості, вікових особливостей, ступеня зрілості, вмінні визначати потреби дитини;
- володіння знаннями та навичками практичного застосування «формули ефективної взаємодії з дитиною» при проведенні допиту;
- роз'яснення дитині її прав зрозумілою для неї мовою, надання їй та її законним представникам повної інформації про суть справи, можливі етапи її розслідування, особливості участі дитини у подальших слідчих (розшукових) діях;
- проведення допиту у спеціалізованому приміщенні («зеленій кімнаті») або з урахуванням загальних рекомендацій щодо місця проведення допиту дитини;
- проведення допиту дитини відповідно до рекомендованих фаз (етапів);
- належної підготовки попередньої фази (етапу) допиту дитини та особливого фокусу уваги на забезпеченні його відеофіксації;
- ініціювання попереднього відбору запитань, які необхідно поставити дитині під час її допиту, від усіх учасників кримінального провадження (слідства, адвоката, сторони обвинувачення та захисту), що убезпечить дитину від повторних допитів та забезпечить реалізацію її права на справедливий суд;
- у випадку, якщо під час допиту дитини жодній особі не було пред'явлено підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а така підозра була пред'явлена після допиту дитини, забезпечити, щоб сторона захисту ознайомилась з результатами першого допиту дитини та мала можливість поставити свої запитання у спосіб, що відповідає інтересам дитини (без прямого

- контакту з обвинуваченим), повторний допит можливий, якщо тільки запитання сторони захисту не були поставлені дитині під час її первинного допиту;
- забезпечення якомога меншої кількості допитів дитини і проведення повторних допитів тільки у разі крайньої необхідності;
 - узгодження запитань, які цікавлять усіх учасників кримінального провадження, з дитячим психологом з метою трансформації їх у форму, зрозумілу дитині відповідного віку, та уникнення навідних запитань;
 - залучення до проведення допиту дитини психолога, який налагоджує взаємодію з нею під час вступної фази, безпосередньо взаємодіє під час фази вільної розповіді, фази детальних запитань та в заключній фазі;
 - у випадку конфлікту інтересів між законним представником та дитиною залучення того законного представника, який діятиме виключно в інтересах дитини і якому вона буде довіряти;
 - забезпечення дитини кваліфікованою юридичною допомогою під час проведення допиту та участі у кримінальному провадженні в цілому, у тому тому числі шляхом залучення адвоката системи безоплатної вторинної правової допомоги;
 - ініціювання проведення судово-психологічної експертизи, де серед питань до судового експерта поставити такі: *«Чи наявні ознаки психотравмування дитини? Якщо так, то в чому це виражається?», «Які особливості відтворення дитиною обставин злочину?», «Чи наявні ознаки навіювання/омани/ маніпулювання тощо з боку релевантних осіб, що могли б вплинути на показання дитини?», «Чи в найкращих інтересах дитини брати подальшу участь у слідчих (розшукових) діях, зокрема під час допиту в суді, з огляду на її індивідуальні психологічні особливості?»;*

Використана література

1. Добрі практики юристів для правосуддя в інтересах дитини в Україні: збірник практичних рекомендацій. Громадська організація «МАРТ». Чернігів: ГО «МАРТ», 2021. 130 с.
2. Європейський суд з прав людини, рішення від 22 червня 2021 «Р.Б. проти Естонії», № 22597/16.
3. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/16804c2188>.
4. Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріадські керівні принципи) прийняті 14 грудня 1990 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_861.
5. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів, прийняті відповідно до Резолюції ЕКОСОП № 2005/20 від 22 липня 2005 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e54.
6. Керівні принципи щодо дій в інтересах дітей в системі кримінального правосуддя (Віденські керівні принципи), прийняті відповідно до резолюції 1996/13 Економічної і Соціальної Ради від 23 липня 1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tengrinews.kz/zakon/mejdunarodnyie_organyi_i_organizatsii/ugolovnoe_pravo/id-O9700000003/.
7. Козлова А.Г. Особливості роботи психолога із неповнолітніми жертвами насильства в «зеленій кімнаті». Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни: матеріали XI щорічної науково-практичної конференції, м. Київ, 2 березня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 84-86.
8. Конвенція ООН про права дитини від 20 жовтня 1989 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний

ресурс]. – Режим до- ступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.

10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4988-17>.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

12. Методичні рекомендації щодо опитування дітей у межах розслідування: Метод. посіб. / Автори-упо- ряд.: Г. Попов, І. Урумова, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.; 2021. – 110 с. – Режим доступу: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/Metod_recomendations_opyty_vanya_ditey_UKR.pdf

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%ED%E5%EF%EE%E2#w13.

14. Мінімальні стандартні правила ООН щодо відновлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила) прийняті 29 листопада 1985 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

15. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: ЧАСТИНА 1 навчально-методичний посібник, 2019. – 516 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/3bbUKDl>

16. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: ЧАСТИНА 2 навчально-методичний посібник, 2019. – 502 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2ubY68R>